МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота
бакалавра

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ПОСТРАЖДАЛИМИ ДІТЬМИ ВІД НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї

Виконала: студентка 4-го курсу,
групи 6.2311-ср
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
Є.С. Галько

Керівник: доцент кафедри політології,
к.політ.н. Мальована Ю.Г.

Рецензент: професор кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
доцент, д.іст.н. Приймак О.М.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти бакалавр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри філософії,
публічного управління та
соціальної роботи
_____Т.І.Бутченко
«____»_____2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ
_____Галько Єлизаветі Сергіївні_____
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи ____Технології соціальної роботи із постраждалими дітьми від насильства у сім'ї_____
_____
керівник роботи Мальована Юлія Геннадіївна, к.політ.н., доцент_____
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «19» грудня 2024 року № 1992-с

2. Строк подання студентом роботи 11 червня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи Соколова О.С. Співпраця соціальних служб та правоохоронних органів у роботі з жертвами сімейного насильства. *Соціальна робота та соціальна політика*. 2019. № 4. С. 56–68. ; Петрова Н.О. Соціальна робота з жертвами насильства: досвід міжнародного співробітництва. *Соціальна безпека і захист населення*. 2018. № 5. С. 12–24. ; Мокрицька Н.П. Деякі питання надання соціальних послуг для осіб, які постраждали від домашнього насильства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. №3. С.182-188.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Вивчити стан наукового вивчення технологій соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства у сім'ї. 2. Розкрити понятійно-категоріальний апарат дослідження соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства у сімейному середовищі. 3. Визначити принципи та методи дослідження соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства у сім'ї. 4. Розглянути принципи та функції соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї. 5. Вивчити технології кризового втручання та первинної допомоги постраждалим у сім'ї дітям. 6. Проаналізувати реабілітаційні методики та технології соціальної роботи з дітьми-жертвами сімейного

насильства. 7. Дослідити досвід роботи соціальних служб та організацій із постраждалими від сімейного насильства дітьми. 8. Виявити проблеми та виклики у соціальній роботі з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї. 9. Запропонувати шляхи вдосконалення технологій соціальної роботи та підвищення ефективності допомоги дітям, постраждалим від насильства у сім'ї.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
2 рисунка; 2 таблиці

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Мальована Ю.Г., доцент кафедри політології	02.02.2025	02.02.2025
Розділ 2	Мальована Ю.Г., доцент кафедри політології	11.03.2025	11.03.2025
Розділ 3	Мальована Ю.Г., доцент кафедри політології	03.04.2025	03.04.2025

7. Дата видачі завдання 18 січня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Листопад – грудень 2024	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Січень – лютий 2025	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Січень – лютий 2025	*виконано*
4.	І розділ	Лютий – березень 2025	*виконано*
5.	ІІ розділ	Березень – квітень 2025	*виконано*
6.	ІІІ розділ	Квітень – травень 2025	*виконано*
7.	Систематизація висновків	Травень 2025	*виконано*
8.	Нормоконтроль	Травень – червень 2025	*виконано*

Студент _____ Є.С. Галько

Керівник роботи _____ Ю.Г. Мальована

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.О. Широбокова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 63 сторінок, 58 позицій у списку літератури, 2 рисунків, 2 додатків.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА, ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ, БІЖЕНЕЦЬ, СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ, СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА, СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД

Мета дослідження: вивчення існуючих технологій соціальної роботи з дітьми, які стали жертвами насильства в родині, з метою виявлення їхніх сильних і слабких сторін, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення методів і програм підтримки таких дітей.

Об'єкт дослідження: соціальна робота з дітьми які постраждали від насильства у сім'ї.

Предмет дослідження: методи, стратегії та технології соціальної роботи, що застосовуються для допомоги дітям, постраждалим від насильства в сім'ї, а також доведення їх ефективності в процесі реабілітації, психологічної підтримки та соціальної адаптації таких дітей.

Методи дослідження: аналіз, узагальнення, індукція, конкретизація, систематизація, аналогія, аналіз документів.

Гіпотеза: передумови удосконалення соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства у сім'ї, включають впровадження комплексного міждисциплінарного підходу, що передбачає тісну взаємодію соціальних служб, правоохоронних органів, медичних та освітніх установ; розширення доступу до спеціалізованих реабілітаційних програм психологічної та соціальної підтримки.

Висновки: 1. Практичний досвід показав, що ефективними є технології кризового втручання, соціального супроводу, психоемоційної реабілітації та довготривалої підтримки. Державні програми, спрямовані на створення безпечного простору для роботи з дітьми-жертвами насильства.

2. Вдосконалення технологій соціальної роботи та підвищення ефективності допомоги дітям, які постраждали від насильства у сім'ї, вимагає комплексного підходу, що охоплює організаційні, правові, кадрові та методологічні аспекти.

SUMMARY

The qualification work consists of 63 pages, 58 references, 2 figures, 2 appendices.

SOCIAL WORK, INTERNALLY DISPLACED PERSONS, REFUGEE, SOCIAL REHABILITATION, SOCIAL PREVENTION, SOCIAL SUPPORT

The purpose of the study: to study existing technologies of social work with children who have become victims of domestic violence, in order to identify their strengths and weaknesses, as well as to develop recommendations for improving methods and programs to support such children.

The object of the study: social work with children who have suffered from domestic violence.

The subject of the study: methods, strategies and technologies of social work used to help children who have suffered from domestic violence, as well as to prove their effectiveness in the process of rehabilitation, psychological support and social adaptation of such children.

Research methods: analysis, generalization, induction, specification, systematization, analogy, document analysis.

Hypothesis: prerequisites for improving social work with children who have suffered from domestic violence include the implementation of a comprehensive interdisciplinary approach, which involves close interaction between social services, law enforcement agencies, medical and educational institutions; expanding access to specialized rehabilitation programs of psychological and social support.

Conclusions: 1. Practical experience has shown that the technologies of crisis intervention, social support, psycho-emotional rehabilitation and long-term support are effective. State programs aimed at creating a safe space for working with children who are victims of violence.

2. Improving social work technologies and increasing the effectiveness of assistance to children who have suffered from domestic violence requires a comprehensive approach that covers organizational, legal, personnel and methodological aspects.

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї 7
1.1. Стан наукового вивчення технологій соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства у сім'ї 7
1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства у сімейному середовищі 12
1.3. Принципи та методи дослідження соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства у сім'ї 20
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА 25
2.1. Принципи та функції соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї 25
2.2. Технології кризового втручання та первинної допомоги постраждалим у сім'ї дітям 29
2.3. Реабілітаційні методики та технології соціальної роботи з дітьми-жертвами сімейного насильства 35
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї 42
3.1. Досвід роботи соціальних служб та організацій із постраждалими від сімейного насильства дітьми 42
3.2. Шляхи вдосконалення технологій соціальної роботи та підвищення ефективності допомоги дітям, постраждалим від насильства у сім'ї 49
ВИСНОВКИ 54
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ 60
ДОДАТКИ 66

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема насильства в сім'ї є однією з найгостріших соціальних проблем сучасного суспільства, що має серйозні наслідки для розвитку дітей, які стали його жертвами. Насильство в родині може проявлятися у фізичній, емоційній, сексуальній формі, а також у вигляді нехтування або психологічного насильства, що залишає глибокий слід на психічному та емоційному здоров'ї дітей.

Постраждалі діти стикаються з численними труднощами, серед яких: порушення соціалізації, депресії, низька самооцінка, проблеми в навчанні та взаємодії з іншими людьми. Враховуючи ці серйозні наслідки, надзвичайно важливою є розробка та впровадження ефективних технологій соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства в сім'ї.

Соціальні працівники, психологи та інші фахівці, які працюють з такими дітьми, повинні володіти спеціальними знаннями та навичками, що дозволяють не тільки надавати першочергову допомогу, а й сприяти повному відновленню дитини, її адаптації в суспільстві та забезпеченню безпеки в майбутньому.

Технології соціальної роботи з постраждалими дітьми від насильства повинні включати різноманітні методи та стратегії, які дозволяють враховувати індивідуальні потреби кожної дитини, зокрема, її вік, емоційний стан, рівень розвитку та конкретні обставини, в яких вона опинилася. Важливою складовою таких технологій є забезпечення міжвідомчої співпраці між соціальними службами, правоохоронними органами, медичними установами та освітніми закладами, що дозволяє комплексно підходити до вирішення проблеми.

Однак, незважаючи на розвиток соціальних технологій, проблема насильства в родині наразі є недостатньо вирішеною, і багато дітей досі залишаються без належної підтримки. Це вимагає постійного вдосконалення підходів до роботи з постраждалими дітьми, розробки нових методик та програм, які допоможуть зменшити наслідки насильства та забезпечити більш ефективну реабілітацію. Розуміння важливості цієї проблеми та пошук

ефективних рішень є основою для побудови безпечного і здорового майбутнього для дітей, які стали жертвами насильства в сім'ї.

Актуальність теми зумовлена низкою факторів, що свідчать про серйозність і масштабність цієї проблеми в сучасному суспільстві. Насильство в сім'ї, зокрема щодо дітей, є глобальною соціальною проблемою, яка має далекосяжні наслідки для фізичного, психічного та емоційного розвитку дитини. На жаль, кількість випадків насильства в родинах продовжує зростати, і більшість із цих випадків залишаються непоміченими або не отримують належної уваги з боку відповідних органів.

Соціальна робота з постраждалими дітьми потребує комплексного підходу, який включає не тільки надання термінової допомоги, а й довгострокову реабілітацію, психологічну підтримку, юридичну допомогу та адаптацію до нормального життя. Враховуючи складність та багатогранність проблеми, актуальність теми полягає в необхідності постійного вдосконалення методів та технологій соціальної роботи, які враховують індивідуальні потреби кожної дитини та сприяють її повному відновленню.

Крім того, соціальні працівники та інші фахівці, що працюють з постраждалими дітьми, потребують спеціалізованих знань та навичок для ефективної допомоги, що також підкреслює важливість цієї теми. Урахування новітніх підходів у соціальній роботі та створення ефективних програм для дітей, які пережили насильство в сім'ї, є необхідною умовою для забезпечення їхнього благополуччя та безпеки в майбутньому.

Проблемна ситуація дослідження полягає в недостатній ефективності існуючих методів соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства в сім'ї. Хоча в Україні та інших країнах розроблені певні програми та інтервенції для допомоги таким дітям, на практиці часто спостерігаються труднощі в їх реалізації. Зокрема, існує проблема недостатньої координації між різними державними та громадськими структурами, які займаються цією проблемою, що ускладнює надання комплексної допомоги.

Окрім того, багато дітей залишаються непоміченими або не отримують належної підтримки через соціальну ізоляцію, страх перед розголосом або відсутність достатньої інформованості серед батьків та фахівців. Це свідчить про необхідність удосконалення існуючих технологій соціальної роботи, а також розробки нових, більш ефективних підходів для забезпечення комплексної підтримки та реабілітації дітей, постраждалих від насильства в родині.

Об'єктом дослідження є соціальна робота з дітьми які постраждали від насильства у сім'ї.

Предметом дослідження є методи, стратегії та технології соціальної роботи, що застосовуються для допомоги дітям, постраждалим від насильства в сім'ї, а також доведення їх ефективності в процесі реабілітації, психологічної підтримки та соціальної адаптації таких дітей.

Метою дослідження є вивчення існуючих технологій соціальної роботи з дітьми, які стали жертвами насильства в родині, з метою виявлення їхніх сильних і слабких сторін, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення методів і програм підтримки таких дітей.

На основі визначеної мети були поставлені такі *завдання*:

– вивчити стан наукового вивчення технологій соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства у сім'ї;

– розкрити понятійно-категоріальний апарат дослідження соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства у сімейному середовищі;

– визначити принципи та методи дослідження соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства у сім'ї;

– розглянути принципи та функції соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї;

– вивчити технології кризового втручання та первинної допомоги постраждалим у сім'ї дітям;

– проаналізувати реабілітаційні методики та технології соціальної роботи з дітьми-жертвами сімейного насильства;

– дослідити досвід роботи соціальних служб та організацій із постраждалими від сімейного насильства дітьми;

– виявити проблеми та виклики у соціальній роботі з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї;

– запропонувати шляхи вдосконалення технологій соціальної роботи та підвищення ефективності допомоги дітям, постраждалим від насильства у сім'ї.

Гіпотеза: передумови удосконалення соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства у сім'ї, включають впровадження комплексного міждисциплінарного підходу, що передбачає тісну взаємодію соціальних служб, правоохоронних органів, медичних та освітніх установ; розширення доступу до спеціалізованих реабілітаційних програм психологічної та соціальної підтримки; впровадження інноваційних методів соціальної роботи, зокрема арт-терапії, кризового консультування та сімейної медіації; а також підвищення рівня кваліфікації соціальних працівників через спеціалізовані освітні програми та тренінги.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї

1.1. Стан наукового вивчення технологій соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства у сім'ї

Тематика насильства залишається однією з ключових у дослідженнях соціальної роботи, адже вона торкається основних прав людини та соціальної справедливості. Проблема насильства має багатогранний характер і охоплює різні його прояви: домашнє насильство, гендерну дискримінацію, насильство над дітьми, торгівлю людьми та експлуатацію дитячої праці. Форми насильства також є різноманітними – фізичне, емоційне, економічне, сексуальне, а їхні наслідки мають довготривалий вплив на особистість і суспільство в цілому.

Аналіз природи насильства базується на міждисциплінарному підході, що поєднує біологічні, соціальні та психологічні аспекти. Біологічні теорії розглядають насильство як результат еволюційних механізмів або генетичних схильностей, що закладені в людині [30, с.71]. Наприклад, дослідження в галузі нейропсихології свідчать про вплив гормонів та нейромедіаторів на агресивну поведінку.

Соціологічні концепції, зокрема структурні теорії, наголошують на ролі соціальної нерівності, культурних норм і економічних чинників у формуванні насильства [4, с.35]. Класові теорії акцентують увагу на експлуатації та пригніченні у суспільствах з нерівномірним розподілом ресурсів, тоді як феміністичні підходи вказують на гендерну нерівність як основну причину насильства щодо жінок і дітей.

Психологічні підходи зосереджуються на індивідуальних аспектах, таких як травматичний досвід, особистісні риси та психічні розлади. Наприклад, концепції Е. Фромма підкреслюють зв'язок між деструктивною поведінкою та

соціальними умовами, які породжують відчуття безсилля, ізоляції або агресії [21].

Дослідники пропонують різноманітні підходи та моделі для запобігання і подолання насильства, акцентуючи увагу на комплексному розумінні проблеми. Одним із ключових напрямів є інформаційно-просвітницький підхід, який передбачає підвищення обізнаності населення про форми насильства, їх наслідки та механізми захисту прав [21]. Цей підхід спрямований на формування у суспільстві нетерпимості до насильства через освітні програми, тренінги та медіакампанії.

Інший підхід – силовий (правовий), що фокусується на застосуванні правових інструментів для притягнення кривдників до відповідальності. Він передбачає чітке дотримання законодавства, впровадження санкцій та контроль за їх виконанням. Такий підхід важливий для забезпечення безпеки жертв насильства, особливо в умовах, коли правова система ефективно функціонує. Прихильниками цього підходу є низка міжнародних дослідників і правозахисників. Наприклад, Елізабет Шнайдер у своїй праці «Battered Women and Feminist Lawmaking» наголошує на важливості участі держави в захисті жертв через судові механізми, розробку спеціального законодавства та забезпечення доступу до правосуддя. Мері Кіркпатрик також підкреслює роль кримінального переслідування як інструменту стримування насильства.

Гуманістичний підхід, натомість, наголошує на важливості мирного вирішення конфліктів і базується на принципах ненасильства. Ця модель орієнтується на розвиток особистісних якостей, таких як: емпатія, толерантність і здатність до діалогу. Вона перекликається з ідеями ненасильницького спротиву, які пропагували Махатма Ганді та Мартін Лютер Кінг [21]. Основна ідея цього підходу полягає в тому, що насильство породжує нове насильство, тому для його подолання необхідно змінювати саму культуру взаємодії між людьми.

Схожі принципи відображені у діяльнісному підході, запропонованому Нельсоном Манделою. Він наголошував на необхідності боротьби з

фундаментальними протиріччями, такими як: расизм, бідність, гноблення та порушення прав людини. Його концепція ґрунтується на ідеї, що лише через активну діяльність, спрямовану на подолання соціальних і економічних нерівностей, можна створити суспільство, вільне від насильства [24].

Кожна з цих моделей має свою специфіку, проте, їх об’єднує спільна мета – зменшення впливу агресивного середовища на людину та формування умов для її гармонійного розвитку. Важливо враховувати, що ефективне вирішення проблеми насильства потребує комплексного підходу, який поєднує просвітницькі, правові та гуманістичні заходи.

Питання домашнього насильства розглядалося багатьма науковцями, які сформували різні підходи до його розуміння, пояснення та подолання. Їхні ідеї стали основою для сучасних моделей допомоги постраждалим. Варто розглянути найвпливовіші з них.

Першим кроком до усвідомлення циклічної природи насильницьких стосунків стала праця американського психолога Ленори Вокслер (Lenore Walker), яка запропонувала теорію «циклу насильства». У книзі The Battered Woman вона описала, як повторювані фази – напруга, спалах насильства і так званий «медовий місяць» – створюють пастку, у якій жертва починає відчувати залежність від агресора [58]. Ця концепція дала змогу пояснити, чому постраждалі часто не можуть вирватися зі стосунків, навіть якщо насильство набуває хронічного характеру. Теорія Вокслер стала основою для створення перших програм кризової підтримки жінок.

У подальших дослідженнях акцент зміщується від повторюваних шаблонів до аналізу типів і динаміки насильства. Так, соціолог Майкл Джонсон (Michael P. Johnson) запропонував типологію домашнього насильства, розділивши його на інтимний тероризм, ситуативне насильство та жорстокий опір. У своїй книзі Типологія домашнього насильства він зосередився на гендерних аспектах і продемонстрував, як різні форми агресії вимагають відмінних підходів до втручання [55]. Зокрема, його модель допомогла

пояснити, чому деякі жінки вдаються до насильства у відповідь – не як ініціатори, а як реакція на систематичний контроль.

Поглиблюючи це розуміння, дослідник Еван Старк (Evan Stark) вивів на передній план поняття коерсивного контролю – системного процесу підкорення, який виходить за межі фізичного насильства. Йдеться про багаторівневу стратегію домінування, що включає психологічний тиск, ізоляцію, контроль за фінансами та соціальними контактами [57]. Старк справедливо наголошує, що фізичне насильство – лише верхівка айсберга, а справжня загроза – у повільному, майже невидимому руйнуванні волі жертви. Такий підхід відкриває простір для нової оптики в роботі соціальних служб: замість зосередження лише на очевидних актах агресії – уважне вивчення щоденних патернів контролю. Особисто мені видається особливо важливою ця зміна фокусу, адже саме приховані форми насильства найчастіше залишаються непоміченими – ні суспільством, ні самою жертвою.

У логічному продовженні цього дискурсу американський психіатр Джуді Герман (Judith Lewis Herman) у праці Trauma and Recovery зробила акцент на внутрішньому світі постраждалих. Вона запропонувала модель трьох етапів відновлення: досягнення безпеки, реконструкція травматичних спогадів і реінтеграція в суспільство [6]. Важливо, що Герман не лише класифікує наслідки насильства, а й пропонує цілісний шлях відновлення особистості. На мій погляд, її підхід особливо цінний тим, що він визнає силу травматичного досвіду й водночас не зводить жертву лише до статусу «травмованої». Він відкриває перспективу зцілення й повернення до повноцінного життя, навіть після тяжких переживань.

Таким чином, ці дослідники не лише описали різні виміри насильства, а й створили концептуальну основу для практичної допомоги. Їхні ідеї лягли в основу сучасних технологій соціальної роботи з постраждалими, зокрема дітьми, які стали свідками або жертвами домашнього насильства. Від розуміння циклів до систем контролю й процесів одужання – кожен із підходів дозволяє більш точно і чутливо реагувати на індивідуальні потреби постраждалих.

Наукове вивчення проблеми соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства у сім'ї, є важливим аспектом соціальної політики та практики. В Україні ця тема активно досліджується у контексті реформування соціальних служб, впровадження інноваційних підходів до захисту прав дітей та інтеграції міжнародного досвіду.

Українські науковці, такі як І. Звєрєва та О. Безпалько [11] досліджували системні аспекти соціальної роботи з дітьми в складних життєвих обставинах, включаючи жертв насильства. Їхні роботи акцентують увагу на необхідності міждисциплінарного підходу, який включає соціальних працівників, психологів, педагогів і юристів.

Зарубіжні дослідження також значно вплинули на розвиток технологій роботи з дітьми, які постраждали від насильства. Наприклад, праці Мері Еллен Сандерсон (США) та Джонатана Брукса (Велика Британія) фокусуються на впровадженні програм раннього втручання та терапії, таких як когнітивно-поведінкова терапія (CBT) та арт-терапія. Їхні дослідження підтверджують, що раннє виявлення та цілеспрямована робота з травмою дозволяють зменшити довгострокові наслідки насильства для психічного здоров'я дітей.

У сучасній українській практиці значна увага приділяється адаптації міжнародного досвіду. Наприклад, методологія «Barnahus» (досвід Швеції) [5], яка передбачає створення дитячих центрів, де надаються комплексні послуги дітям-жертвам насильства, була досліджена та частково впроваджена за участі українських науковців, таких як Т.Семигіна [40].

Отже, сучасні наукові дослідження в Україні та за кордоном підкреслюють необхідність впровадження інноваційних технологій, які базуються на комплексному підході, міждисциплінарній взаємодії та адаптації міжнародного досвіду. Це включає роботу з травмою, створення спеціалізованих центрів допомоги, а також навчання соціальних працівників ефективним методикам втручання.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства у сімейному середовищі

Соціальна робота – це багатогранна професійна діяльність, спрямована на підтримку соціальних змін, розв'язання міжособистісних конфліктів та підвищення загального рівня добробуту в суспільстві [48]. Вона базується на інтеграції теоретичних знань про людську поведінку, соціальні структури та взаємодії, що дозволяє ефективно впливати на середовище, у якому перебуває людина. Основоположними засадами цієї діяльності є повага до прав людини, забезпечення соціальної справедливості та підтримка вразливих груп населення.

Як академічна дисципліна, соціальна робота охоплює широкий спектр теоретичних підходів і практичних методик, що спрямовані на розширення можливостей індивідів і громад. Ця галузь орієнтована на створення умов для соціальної інтеграції, формування стійких спільнот і сприяння вирішенню життєвих проблем через залучення ресурсів як на індивідуальному, так і на суспільному рівні. Вона поєднує знання з соціальних, гуманітарних наук і місцевого контексту, що дозволяє адаптувати підходи до конкретних потреб і обставин [1, с.32].

Соціальна робота ґрунтується на принципах колективної відповідальності, поваги до культурного різноманіття та активного залучення громадян до вирішення соціальних проблем. Її місія полягає не лише у підтримці окремих осіб, але й у сприянні трансформації суспільства для досягнення рівності, добробуту та соціальної гармонії. Соціальна робота є комлексним процесом, що спрямований на підтримку осіб, груп і сімей у вирішенні їхніх життєвих труднощів [19].

Як зазначає Т.В. Семигіна, цей процес включає визначення потреб і надання допомоги з метою відновлення чи покращення здатності до повноцінної життєдіяльності [39, с.71]. На наш погляд, це визначення влучно окреслює сутність соціальної роботи як динамічного процесу підтримки, що вимагає уважного аналізу індивідуальних потреб клієнта. Особливо важливо,

що авторка акцентує на відновленні функціонування людини, а не просто на наданні допомоги, що наближує соціальну роботу до моделі розвитку, а не лише утримання.

М.П. Лукашевич підкреслює, що соціальна робота є професійною діяльністю, яка виконується як державними, так і недержавними організаціями, спрямованою на забезпечення успішної соціалізації осіб чи груп. Особливу увагу приділяють випадкам, коли соціалізація ускладнюється або призупиняється через зовнішні чи внутрішні обставини, зокрема у разі десоціалізації [20]. Цей підхід видається мені надзвичайно актуальним, адже він розширює розуміння цілей соціальної роботи – не лише підтримати людину, а й сприяти її повторному включенню в активне суспільне життя. Особливо цінною є увага до процесів десоціалізації, які часто залишаються поза межами традиційних інтервенцій.

Водночас у професійній освіті за спеціальністю 231 «Соціальна робота» активно використовується поняття «технології соціальної роботи». Це поняття охоплює методи, підходи та алгоритми, що застосовуються у практичній діяльності для вирішення конкретних завдань. Проте, в українському законодавстві, включаючи Закон України «Про соціальні послуги» [36], це поняття не отримало офіційного закріплення. Відсутність чіткої нормативної бази створює дискусії щодо змісту та відповідності навчальних програм, які стосуються технологій соціальної роботи.

У міжнародному контексті поняття «технології соціальної роботи» має ширше трактування. Воно часто включає використання сучасних інформаційних технологій, що дозволяють автоматизувати певні аспекти соціальної діяльності, забезпечувати моніторинг, аналіз даних та підвищувати ефективність роботи. Це відкриває нові перспективи для розвитку професійної діяльності у цій сфері, хоча в Україні ці аспекти ще перебувають на етапі становлення.

Українська педагогічна традиція інтегрує поняття соціальних технологій у професійну освіту, розглядаючи його у широкому контексті. Проведений

аналіз 20 освітніх програм для бакалаврів спеціальності 231 «Соціальна робота» (за даними Національного агентства забезпечення якості вищої освіти, станом на травень 2023 року) показав, що 16 із них містять обов'язкові навчальні дисципліни, які включають поняття «технології соціальної роботи» або «соціальні технології» [38, с.490]. Це свідчить про важливість інтеграції цих термінів у навчальний процес.

Особливої актуальності формування таких знань набуває у контексті підготовки фахівців до роботи з вразливими категоріями населення, зокрема – з дітьми, які постраждали від домашнього насильства. Ефективне володіння технологіями соціальної роботи дає змогу майбутнім соціальним працівникам грамотно обирати моделі втручання, координувати дії міждисциплінарних команд, застосовувати методи кризового консультування, здійснювати соціальний супровід та реабілітаційні заходи.

Отже, освітній компонент, пов'язаний із технологіями соціальної роботи, відіграє ключову роль у професійній підготовці фахівців, здатних комплексно реагувати на випадки насильства в сім'ї щодо дітей. Без належного рівня методологічної, етичної та практичної підготовки ефективне втручання в подібних ситуаціях є неможливим.

Згідно з дослідженнями А.Й. Капської, Л.М. Завацької та С.В. Грищенко [14], соціальні технології є багатогранним феноменом, що охоплює різні підходи до вирішення соціальних проблем. Вони наголошують, що будь-яка соціальна проблема вирішується через застосування комплексу взаємопов'язаних технологій. Незалежно від специфіки, всі соціальні технології об'єднує спільна риса – наявність чітко визначеної мети.

Цей підхід видається особливо цінним у контексті роботи з дітьми, які постраждали від насильства в сім'ї, оскільки саме системність та чіткість дій дає змогу досягти позитивних змін. У випадках, де йдеться про емоційну травму, ризики повторного насильства або складнощі у взаємодії з родиною, технологічний підхід дозволяє структуровано впливати на ситуацію через поетапне впровадження дієвих інтервенцій. Таким чином, концепція

взаємопов’язаних соціальних технологій, запропонована вченими, є надзвичайно практичною для розробки ефективної допомоги постраждалим дітям.

Цілі соціальних технологій дозволяють виокремити особливу категорію – технології соціальної роботи. Ця група розглядається як система методів і засобів, спрямованих на оптимізацію соціальних процесів, підтримку громадян у складних життєвих обставинах, а також регулювання соціальних відносин. Основна мета таких технологій – сприяти ефективному вирішенню проблем, пов’язаних із соціальним обслуговуванням і допомогою людям.

Соціальні зміни можна розглядати як динамічний процес, що передбачає цілеспрямовану діяльність, спрямовану на зміну соціальної реальності. Цей процес включає заміну застарілих соціальних структур і характеристик новими, забезпечуючи розвиток як окремих елементів суспільства, так і його системи загалом [32, с.52].

Соціальна та соціально-педагогічна робота є практичною діяльністю, що базується на систематичному використанні методів і підходів для досягнення конкретних цілей. Вона являє собою спосіб професійної взаємодії між соціальними працівниками та клієнтами, спрямований на сприяння їх адаптації до умов середовища або створення сприятливих умов для їх соціалізації.

Технології соціальної роботи зосереджуються на забезпеченні високої якості надання послуг. Вони охоплюють аналіз потреб клієнтів, розробку індивідуальних планів допомоги, контроль за якістю реалізації цих планів та інші етапи, спрямовані на ефективне вирішення соціальних завдань. Ці технології можуть бути як практичним застосуванням теоретичних знань, так і комплексом методів і засобів, які допомагають вирішувати соціальні проблеми та досягати гармонійного розвитку суспільства [34, с.70].

Основою соціальної роботи є інтеграція знань, навичок і практичного досвіду. Використання діяльнісного підходу дозволяє застосовувати технології в таких напрямках, як: сприяння соціалізації особистості, профілактика

соціальних ризиків, реабілітація, захист прав і свобод громадян, а також соціально-педагогічне посередництво.

У контексті нашого дослідження, присвяченого технологіям соціальної роботи з постраждалими дітьми від насильства у сім'ї, наступною ключовою категорією, яку необхідно проаналізувати, є саме поняття «насильство». Цей феномен виступає як безпосередній предмет впливу соціальної роботи, зокрема в ситуаціях, де йдеться про захист дитини та відновлення її базового права на безпеку та гідність.

Насильство в суспільстві розглядається як багатогранне явище, що проявляється у різних формах – від відкритих до прихованих. Його досліджують у контексті правових, соціологічних, психологічних, педагогічних та інших аспектів. Рівень і характер насильства залежать від економічного, культурного та політичного розвитку суспільства, а також від загального соціально-психологічного клімату. Це явище є одним із найбільш гострих проявів агресії, що потребує комплексного підходу для його подолання [8, с.84].

На сьогоднішній день немає єдиного загальноприйнятого визначення поняття насильства. Проте, в науковій та правовій літературі можна зустріти різні трактування цього явища. Насильство часто розглядається як свідоме і цілеспрямоване застосування фізичної або психологічної сили однією особою чи групою осіб щодо інших. Мета таких дій зазвичай полягає у встановленні контролю, підкоренні або завданні шкоди. У цьому контексті важливо підкреслити, що насильницькі дії завжди передбачають усвідомлення своїх дій з боку кривдника, а також розуміння можливих наслідків для жертви.

Інше поширене визначення описує насильство як навмисний вплив, який може бути фізичним, психологічним чи навіть економічним. Такий вплив здійснюється проти волі іншої особи, супроводжується нанесенням шкоди різного характеру (моральної, матеріальної, фізичної) або містить загрозу її завдання. Усі ці аспекти вказують на злочинний характер дій, спрямованих на обмеження свободи чи благополуччя іншої людини [14, с.83].

Таким чином, у різних підходах до визначення насильства акцент робиться на його умисному характері, шкоді, завданій жертвам, та прагненні до домінування чи контролю.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, насильство – це свідома дія або бездіяльність, яка включає застосування фізичної сили чи впливу, спрямованого на індивіда, групу чи спільноту [24]. Такі дії можуть проявлятися у формі загроз або примусу і нерідко спричиняють травми, смерть, психологічний стрес, уповільнення розвитку чи інші негативні наслідки. Особливістю цього визначення є акцент на навмисності та потенційній шкоді, що може виникати внаслідок таких дій.

Цей підхід розглядає насильство не лише як фізичний вплив, але й як зловживання владою, нехтування обов'язками або пасивність, які також можуть мати руйнівний ефект. Насильство включає широкий спектр дій – від фізичного, сексуального чи емоційного знущання до умисного позбавлення підтримки чи догляду. Воно завжди спричиняє шкоду, впливаючи на фізичний, психологічний і соціальний стан людини.

Ключові ознаки насильства, які виділяють дослідники, такі:

– дії чи бездіяльність здійснюються без згоди постраждалого;

– насильство має як фізичні, так і психологічні наслідки;

– його результатом є шкода для здоров'я чи благополуччя потерпілого;

– мета насильства може бути як прагматичною (досягнення конкретної вигоди), так і безпосередньо зосередженою на заподіянні шкоди [27, с.258].

Насильство є багатогранним явищем, яке охоплює різні форми агресії та примусу. Воно може проявлятися у фізичній, психологічній, емоційній, сексуальній чи економічній площинах, зачіпаючи як окремих осіб, так і цілі групи. Однією з важливих проблем є насильство, пов'язане із садистичними або мазохістичними тенденціями, яке може бути спрямоване як на інших, так і на самого себе [52, с.44]. В таких випадках агресивність може знаходити своє

відображення як у реальній поведінці, так і в уявних фантазіях, що завдають шкоди або створюють загрозу.

Часто насильство виникає як реакція на фрустрацію або сильний емоційний стрес. Воно може мати імпульсивний чи афективний характер, що ускладнює його контроль та передбачення. Жертви насильства стикаються з різними видами травм, які впливають на їхнє фізичне та психоемоційне здоров'я, і нерідко потребують комплексної допомоги для подолання наслідків.

Особи, які зазнали насильства (жертви насильства), часто стають заручниками обставин, де примус застосовується для досягнення певних цілей. Вони потребують підтримки не лише з боку фахівців, таких як психологи чи юристи, а й суспільства в цілому. Для цього створені спеціалізовані програми та організації, які займаються захистом прав постраждалих і надають їм необхідну допомогу. Усвідомлення складності проблеми та розробка ефективних механізмів протидії насильству є важливими кроками на шляху до створення безпечного та гуманного середовища для всіх.

В контексті дослідження соціальної роботи з постраждалими дітьми від насильства у сімейному середовищі доцільно також розглянути базові поняття, що стосуються ключових суб'єктів і обставин цього явища, а саме: «сім'я», «дитина», «булінг у сім'ї» та інші суміжні категорії.

Сім'я у науковій, соціальній та правовій площинах розглядається як основна первинна соціальна група, що виконує функції репродукції, виховання, соціалізації та підтримки своїх членів. Сім'я – це союз осіб, які спільно проживають, мають взаємні права та обов'язки, засновані на шлюбі, спорідненості, усиновленні чи іншій формі родинного зв'язку. Саме сім'я розглядається як середовище, що має вирішальне значення для розвитку дитини – як у позитивному, так і в деструктивному аспекті. При цьому, на жаль, сім'я іноді стає джерелом небезпеки та насильства, що зумовлює необхідність втручання соціальних працівників [53].

Дитина, згідно з Конвенцією ООН про права дитини (ратифікованою в Україні), – це особа, яка не досягла 18-річного віку, якщо за законом, що

застосовується до неї, вона не досягає повноліття раніше. Дитина є особливо вразливим членом суспільства, яка потребує захисту, турботи та підтримки з боку дорослих. У випадках, коли насильство над дитиною відбувається у сімейному середовищі, необхідне негайне виявлення таких фактів та забезпечення міжвідомчої допомоги – психологічної, правової, соціальної та ін.

Особливої уваги потребує поняття булінгу в сім'ї. Термін «булінг» (від англ. bullying) зазвичай асоціюється зі шкільним середовищем, однак останнім часом він дедалі частіше використовується й для опису систематичних принижень, цькування або психологічного насильства всередині сім'ї [42]. Булінг у сімейному контексті може здійснюватися як між дорослими і дітьми, так і між братами й сестрами.

Основні ознаки булінгу в сім'ї – це регулярність, цілеспрямованість, наявність психоемоційного чи фізичного тиску, а також нерівність сил між «агресором» і «жертвою». Така форма насильства часто не сприймається суспільством як проблема, однак вона має довготривалі наслідки для розвитку дитини, формування її самооцінки, поведінкових моделей і соціальної адаптації [42].

На нашу думку, важливість дослідження сімейного булінгу полягає в тому, що він зазвичай залишається прихованим від уваги соціальних служб і освітніх інституцій. У той час як шкільне цькування може бути помічене й задокументоване, внутрішньосімейне насильство у формі булінгу часто виправдовується як «виховання» або «особливості характеру». Вважаю, що соціальні працівники мають бути особливо уважними до таких сигналів у сім'ях, адже саме тут формуються глибинні травми, які згодом можуть проявитися у порушеннях поведінки або труднощах у соціальній інтеграції дитини.

Варто також звернути увагу на поняття постраждала дитина – термін, який використовується для позначення неповнолітніх осіб, що стали жертвами будь-якої форми жорстокого поводження, нехтування, експлуатації чи

насильства. Це поняття охоплює не лише фізичну чи сексуальну шкоду, але й психологічну травму, соціальну ізоляцію, втрату базового відчуття безпеки.

Розкриття понять, які стосуються дитини та її середовища, є необхідним для побудови цілісного концептуального апарату дослідження. Застосування комплексного міждисциплінарного підходу дозволяє не лише чітко ідентифікувати випадки насильства, а й розробляти ефективні технології соціальної роботи, що відповідають потребам постраждалих дітей у конкретному соціальному контексті.

1.3. Принципи та методи дослідження соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства у сім'ї

Дослідження соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства у сім'ї, ґрунтується на низці методологічних принципів, що визначають наукову ефективність та етичність дослідницьких процедур. Визначення цих принципів дозволяє сформувати цілісний підхід до аналізу проблеми, оцінки ефективності інтервенцій та розробки рекомендацій щодо покращення соціальних послуг.

Принцип комплексності передбачає розгляд цього явища з урахуванням соціальних, психологічних, правових та медичних аспектів, що дозволяє оцінити взаємопов'язані фактори, які впливають на ситуацію дитини, включаючи її особистісні характеристики, сімейний контекст та зовнішнє середовище.

Важливо враховувати не лише безпосередні наслідки насильства, а й довгострокові ефекти, що впливають на соціалізацію, навчання, взаємодію з оточенням та психологічний стан дитини. Саме тому дослідження охоплює широкий спектр питань, включаючи оцінку рівня підтримки, яку отримують постраждалі діти, ефективність існуючих програм соціального супроводу та реабілітації, а також аналіз нормативно-правової бази, що регулює захист дітей у випадках домашнього насильства.

Водночас принцип системності забезпечує аналіз проблеми у взаємодії різних соціальних інститутів, таких як сім’я, школа, правоохоронні органи, соціальні служби та медичні установи. Врахування взаємозв’язку між цими інститутами дозволяє сформувати цілісну картину впливу на дитину та розробити ефективні стратегії втручання. Особливо важливим є розуміння того, як різні соціальні структури можуть взаємодіяти або, навпаки, спричиняти труднощі у процесі підтримки постраждалих дітей. Недостатня координація між соціальними службами, органами опіки, правоохоронними органами та медичними установами часто ускладнює своєчасне реагування на випадки насильства та унеможливлює надання комплексної допомоги.

Важливою частиною дослідження є використання комплексного підходу до аналізу ситуації, який включає як вивчення офіційної статистики та аналіз кейсів, так і проведення інтерв’ю з представниками соціальних служб, психологами, юристами та іншими фахівцями, які працюють із постраждалими дітьми.

Водночас дослідження здійснювалося відповідно до принципу етичності, що передбачає дотримання морально-етичних норм, зокрема конфіденційності, добровільної участі та поваги до прав дитини. Етичні аспекти мають вирішальне значення у дослідженнях, пов’язаних із дітьми, оскільки будь-яке втручання може спричинити додатковий психологічний стрес. Особливу увагу було приділено захисту особистих даних учасників дослідження та створенню безпечного середовища для збору інформації. Крім того, під час дослідження було враховано потребу в етичній комунікації з дітьми, які пережили насильство, а також їхніми родинами, що дозволило уникнути додаткової травматизації.

Дотримання принципу об’єктивності дозволяє неупереджено оцінити соціальну ситуацію дітей, які постраждали від насильства, на основі фактів та науково обґрунтованих даних, уникаючи суб’єктивних оцінок. Аналіз базується на перевірених джерелах, а також на результатах досліджень, які проводяться у сфері соціальної роботи, психології, педагогіки та права. Об’єктивність

забезпечується через використання різних методів збору даних та перевірку отриманої інформації з різних джерел.

Крім того, застосовано принцип багатофакторності, що передбачає аналіз проблеми через взаємодію соціальних, психологічних, економічних і правових чинників, що дозволяє врахувати всі аспекти явища та забезпечити комплексний підхід до його розв'язання. Проблема насильства над дітьми в сім'ї не може бути розглянута ізольовано від ширших соціально-економічних процесів, які впливають на добробут сімей, рівень правової обізнаності громадян, функціонування соціальних служб та ефективність правоохоронної системи. Важливим є також розгляд психологічних аспектів, що включають вплив насильства на емоційний стан дитини, її подальший розвиток та соціалізацію.

Важливою складовою дослідження є принцип термінологічної чіткості, який передбачає використання усталеної та однозначної термінології в описі соціальних явищ і процесів, що виключає можливість різночитань та спрощує інтерпретацію результатів. Використання чітких і зрозумілих визначень сприяє правильному розумінню проблеми, дозволяє уникнути неоднозначних трактувань та полегшує порівняння результатів із даними інших досліджень. Термінологічна точність також важлива для ефективної міждисциплінарної взаємодії, адже соціальні працівники, юристи, психологи та медичні фахівці повинні мати єдине розуміння основних понять і визначень.

Також дотримано принципу адаптивності та інноваційності, що забезпечує використання сучасних методів дослідження, які відповідають динаміці соціальних змін і розвитку технологій. Сучасні підходи до дослідження проблеми насильства над дітьми включають аналіз великих даних, застосування цифрових технологій для моніторингу ситуації, а також використання міжнародного досвіду у впровадженні програм підтримки постраждалих. Важливим є вивчення успішних практик інших країн, що дозволяє адаптувати найкращі моделі допомоги до українського контексту. Інноваційні підходи також включають розробку нових методик реабілітації та

соціальної адаптації дітей, які пережили насильство, що є важливим аспектом дослідження.

Таким чином, використання зазначених принципів дозволило забезпечити комплексний, обґрунтований та етичний підхід до дослідження проблеми насильства над дітьми в сім'ї, що сприяє формуванню ефективних рекомендацій для соціальних служб, правоохоронних органів та інших зацікавлених сторін. Дотримання системного та багатофакторного підходу, а також використання доказових методів аналізу, дозволяє отримати всебічне розуміння проблеми та розробити дієві механізми підтримки дітей, які постраждали від насильства.

У процесі дослідження соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства у сім'ї, було використано комплекс загальнонаукових і міждисциплінарних методів, що дали змогу здійснити вторинну обробку інформації, критично осмислити наявні теоретичні положення та практичний досвід. Зокрема, метод аналізу забезпечив глибоке вивчення нормативно-правових актів, наукових джерел, звітів соціальних служб і конкретних кейсів, пов'язаних із допомогою дітям.

Результати цього аналізу стали основою для застосування методу синтезу, який дав змогу об'єднати різнорідні дані в цілісну систему знань про сучасні практики соціальної роботи в контексті проблеми насильства. Методи індукції та дедукції взаємодоповнювали одне одного: перший дозволив вивести загальні висновки на основі окремих випадків, прикладів програмного втручання й практик соціального супроводу, тоді як другий – застосувати загальні теоретичні принципи для пояснення окремих проявів і стратегій роботи з постраждалими дітьми.

Узагальнення використовувалося для виокремлення типових підходів і виявлення ключових тенденцій у досліджуваній сфері, що стало підґрунтям для формування обґрунтованих висновків. Доповненням слугував метод контент-аналізу, за допомогою якого було проаналізовано зміст програм соціального

супроводу, методичних матеріалів і законодавчих документів з метою виявлення ефективних підходів та можливостей для удосконалення.

Також важливим став порівняльний аналіз, який дав змогу зіставити український і зарубіжний досвід у сфері підтримки дітей, постраждалих від домашнього насильства, виявивши як спільні риси, так і відмінності в соціальних стратегіях. У рамках вторинного дослідження використовувався також метод кейс-стаді (вивчення випадків), що дозволив на прикладі конкретних історій глибше проаналізувати ефективність соціального супроводу й допомоги.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА

2.1. Принципи та функції соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї

Соціальна робота з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї, є складним і процесом, що вимагає системного підходу, міждисциплінарної взаємодії та чітко визначених етичних і професійних принципів. Діти, які зазнали насильства, можуть мати глибокі фізичні, емоційні та психологічні травми, що впливають на їхній розвиток, соціалізацію та майбутнє життя [16, с.87]. Тому соціальні працівники відіграють важливу роль у наданні допомоги, підтримки та реабілітації таких дітей, забезпечуючи їм безпечне середовище та доступ до необхідних ресурсів.

В основі соціальної роботи лежать принципи, які визначають не лише професійну етику, а й ефективність взаємодії з постраждалими дітьми. Їх дотримання дозволяє сформувати довірливі стосунки та забезпечити максимальну користь для дитини у процесі подолання травматичного досвіду.

Робота з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї, ґрунтується на принципах, відтворених на рис.2.1.

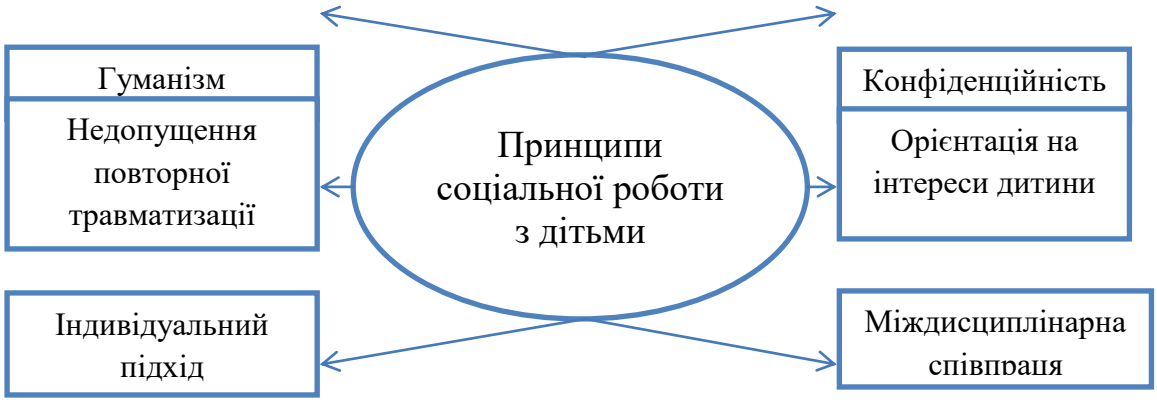

Рис.2.1. Принципи соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї

Проаналізуємо кожен принцип.

Принцип гуманізму полягає у визнанні унікальності та цінності кожної дитини, забезпеченні її прав та гідності. Соціальна робота з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї, має ґрунтуватися на розумінні того, що кожна дитина є особистістю з власними переживаннями, потребами та потенціалом для розвитку. Допомога повинна бути спрямована не лише на подолання наслідків насильства, а й на формування у дитини відчуття безпеки, віри у власні сили та підтримки з боку суспільства. Важливою складовою є емпатія з боку фахівців, які працюють з дітьми, адже вони повинні не лише надавати професійну допомогу, а й створювати атмосферу довіри та розуміння [22, с.61].

Принцип індивідуального підходу передбачає врахування особливостей кожної дитини, її віку, рівня психологічного розвитку, життєвого досвіду та характеру отриманих травм. Насильство у сім'ї може мати різні форми – фізичне, психологічне, сексуальне або економічне, і кожен випадок потребує ретельного аналізу та розробки індивідуальної програми допомоги. Дитина повинна отримати підтримку відповідно до її унікальних потреб, а також можливість висловити свої переживання без страху осуду чи покарання.

Принцип конфіденційності є важливим елементом соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства, оскільки він гарантує захист особистих даних дитини та забезпечує її довіру до спеціалістів. Діти, які стали жертвами насильства, часто бояться розголосу або помсти з боку кривдників, тому важливо, щоб будь-яка інформація про них використовувалася лише з метою надання допомоги і відповідно до чинного законодавства.

Принцип недопущення повторної травматизації передбачає створення таких умов допомоги, які не погіршать психологічний стан дитини і не змушуватимуть її знову переживати стрес. Це означає уникнення багаторазового опитування щодо травматичних подій, використання м'яких методів комунікації, створення сприятливої атмосфери під час консультацій та втручань. Соціальні працівники, психологи та юристи повинні діяти

максимально обережно, щоб не завдати дитині додаткового болю та не посилити її страхи [28, с.148].

Принцип міждисциплінарної співпраці полягає у тому, що допомога дітям, які зазнали насильства, має здійснюватися комплексно, за участю різних фахівців. До процесу реабілітації можуть бути залучені: психологи, лікарі, юристи, соціальні працівники, педагоги, представники правоохоронних органів та інші спеціалісти. Важливою умовою є координація їхніх зусиль, щоб дитина отримала всебічну підтримку і мала можливість відновитися фізично, емоційно та соціально.

Принцип орієнтації на інтереси дитини означає, що всі рішення та дії фахівців повинні прийматися з урахуванням потреб дитини, її безпеки та добробуту. Це означає, що допомога має бути спрямована не лише на подолання наслідків насильства, а й на створення умов для нормального розвитку та адаптації дитини у суспільстві [31, с.20].

Таким чином, дотримання зазначених принципів є основою для побудови гуманної, професійної та ефективної моделі соціальної роботи. Вони допомагають спеціалістам не лише правильно реагувати на факти насильства, а й створювати умови для довготривалого позитивного впливу на психоемоційний стан і життєві перспективи дитини.

Після окреслення основних принципів важливо розглянути функціональний вимір соціальної роботи, адже саме через конкретні функції реалізуються завдання підтримки, захисту та відновлення дітей, які зазнали насильства.

Соціальна робота з дітьми, які постраждали від насильства у сім'ї, виконує кілька основних функцій (Рис.2.2.).

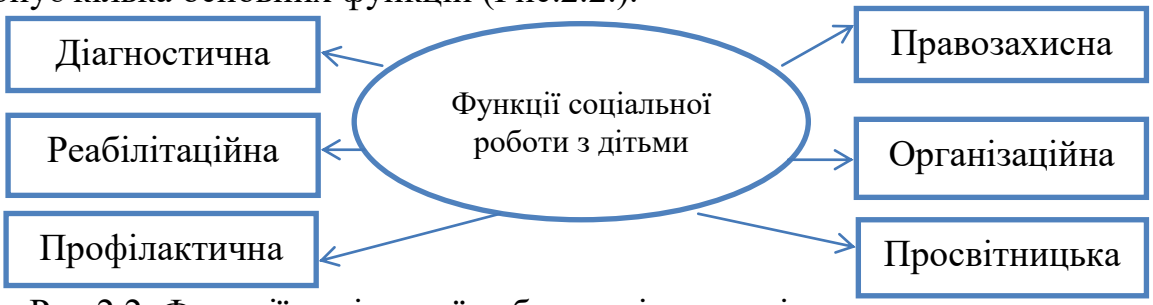

Рис.2.2. Функції соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї

Одним із ключових напрямів є діагностична функція, яка включає виявлення фактів насильства, оцінку фізичного та психологічного стану дитини, аналіз її оточення та визначення рівня ризику повторного насильства. Соціальні працівники та психологи проводять бесіди, тестування та спостереження, щоб зрозуміти, які саме заходи необхідні для допомоги дитині.

Особливу увагу слід приділити реабілітаційній функції, адже вона передбачає заходи, спрямовані на подолання наслідків насильства, відновлення психологічного стану дитини та її адаптацію у соціальному середовищі. Вона передбачає застосування психологічного консультування, групової терапії, надання медичної допомоги, юридичної підтримки, а також сприяння у зміні житлових умов або переведенні до іншого навчального закладу, якщо це необхідно для безпеки дитини [33].

Не менш важливою є профілактична функція, яка спрямована на запобіганні повторним випадкам насильства, що може включати роботу з батьками та іншими членами сім’ї, проведення корекційних програм, навчання методів ненасильницького виховання, а також контроль за умовами проживання дитини.

Правозахисна функція виконує роль гаранта дотримання прав дитини та її юридичному захисті, наданні консультацій щодо можливих дій у разі повторного насильства, а також співпраці з правоохоронними органами та судовими установами для покарання кривдників.

Значущим елементом є організаційна функція, що забезпечує координацію дій різних установ та організацій, створення кризових центрів, гарячих ліній допомоги, розробку програм підтримки дітей, які постраждали від насильства.

Завершує систему функціональних обов’язків просвітницька функція, що спрямована на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо проблеми насильства у сім’ї, формування у дітей і дорослих знань про механізми захисту, популяризацію культури ненасильницької поведінки та толерантності [33].

Таким чином, соціальна робота з дітьми, які зазнали насильства в сім'ї, є важливим напрямом діяльності, що вимагає професійного підходу, глибокого розуміння проблеми та ефективної міждисциплінарної взаємодії. Вона спрямована на захист прав дитини, реабілітацію, підтримку та соціальну інтеграцію, що сприяє відновленню її фізичного та психоемоційного стану, а також створенню безпечного середовища для її гармонійного розвитку. У рамках цієї діяльності важливо враховувати сучасні тенденції та міжнародні стандарти у сфері захисту прав дітей, використовуючи ефективні методики та підходи для досягнення позитивних результатів у довгостроковій перспективі.

2.2. Технології кризового втручання та первинної допомоги постраждалим у сім'ї дітям

У цьому підрозділі розглядатимуться технології кризового втручання та первинної допомоги як взаємопов'язані складові екстреного реагування на випадки насильства над дітьми у сім'ї. Обидва напрями мають спільну мету – стабілізацію стану дитини, зниження рівня психологічної травматизації, забезпечення її безпеки та створення основ для подальшої реабілітації. Технології кризового втручання охоплюють низку чітко структурованих етапів і дій, до яких включається й первинна допомога як перша реакція фахівців на кризову ситуацію. Тому доцільним є аналіз їх у єдиному контексті.

Кризові ситуації, пов'язані з насильством у сім'ї, вимагають негайного реагування для захисту дитини та мінімізації шкоди її фізичному і психоемоційному стану. Важливо забезпечити швидке втручання, надати необхідну підтримку та створити умови для подальшої реабілітації. У цьому процесі використовуються спеціальні технології кризового втручання та первинної допомоги, спрямовані на стабілізацію стану дитини, зменшення наслідків травматичного досвіду та запобігання повторному насильству.

Первинна допомога дітям, які постраждали від насильства у сім'ї, є комплексом негайних заходів, спрямованих на стабілізацію їхнього фізичного

та психологічного стану, забезпечення безпеки та запобігання подальшій травматизації [30, с.35].

Кризове втручання передбачає оперативні дії з боку соціальних працівників, психологів, медиків та правоохоронців, спрямовані на забезпечення безпеки дитини, зняття гострого стресу та організацію подальших реабілітаційних заходів [45]. Цей процес є багатокомпонентним і включає комплекс заходів, спрямованих на стабілізацію фізичного та психологічного стану постраждалої дитини, усунення безпосередньої загрози її життю та здоров'ю, а також формування стратегії подальшої соціальної підтримки та реінтеграції.

Технології кризового втручання реалізуються через послідовні етапи: оцінка ситуації, забезпечення безпеки, медичне втручання, психологічна стабілізація, юридичний супровід та соціальна підтримка. Кожен із цих етапів передбачає використання конкретних інструментів і методів роботи – від застосування технік кризового консультування до формування індивідуального плану допомоги дитині. У цьому контексті технології первинної допомоги розглядаються як складова частина початкових етапів кризового втручання – зокрема, під час первинної оцінки, психологічної стабілізації та забезпечення базової безпеки дитини.

Одним із ключових етапів кризового втручання є первинна оцінка ситуації. Вона здійснюється спеціалістами соціальних служб або правоохоронних органів, які з'ясовують обставини насильства, ступінь ризику для дитини, її емоційний і фізичний стан. Якщо виявлено безпосередню загрозу життю або здоров'ю, можуть бути вжиті екстрені заходи, такі як тимчасове вилучення дитини з сім'ї або негайне надання медичної допомоги. Важливим аспектом оцінки є встановлення характеру насильства (фізичне, психологічне, сексуальне чи економічне), його систематичності та впливу на загальний стан дитини [45].

Забезпечення фізичної безпеки є першочерговим завданням кризового втручання. У разі потреби дитина може бути розміщена у спеціалізованому

закладі тимчасового перебування, притулку чи центрі соціально-психологічної реабілітації. Це дозволяє захистити її від повторного насильства, знизити рівень страху та надати можливість стабілізації емоційного стану. У деяких випадках дитині може бути призначений тимчасовий опікун або розглядається можливість її перебування у прийомній сім'ї.

Наступним важливим етапом є медичне втручання. Діти, які постраждали від насильства, можуть мати фізичні травми, що потребують негайного лікування або діагностики. Лікарі проводять медичний огляд, фіксують тілесні ушкодження, надають необхідну допомогу та за потреби оформлюють медичні висновки для подальших правових дій. Крім фізичних травм, особлива увага приділяється психосоматичним симптомам, таким як порушення сну, головні болі, тривожність, які можуть свідчити про серйозні психологічні наслідки насильства [49, с.61].

Психологічна допомога є невід'ємною частиною кризового втручання і спрямована на подолання гострої емоційної реакції, зниження рівня стресу, тривожності та страху. Дитина може перебувати у стані шоку, депресії або агресії, тому важливо застосовувати методи кризової психології, такі як стабілізаційні техніки, активне слухання, методи емоційної підтримки та релаксаційні вправи. Основним завданням психолога на першому етапі є створення відчуття безпеки, забезпечення можливості дитині висловити свої почуття та допомога у розумінні того, що сталося. Не рекомендується змушувати дитину одразу детально розповідати про події насильства [10, с.56].

Юридична підтримка у межах кризового втручання полягає у правовому захисті дитини, фіксації фактів насильства та ініціюванні відповідних судових і адміністративних процедур. Правоохоронні органи можуть розпочати розслідування випадку, проводити слідчі дії, зокрема опитування дитини у присутності психолога або спеціально підготовленого фахівця. При необхідності вживаються заходи щодо обмеження контактів агресора з дитиною, зокрема через обмежувальні приписи або накладення юридичних санкцій. Юристи також консультують дитину або її представників щодо

правових механізмів захисту, можливості подання заяви до суду та інших аспектів правового супроводу.

Соціальна підтримка під час кризового втручання спрямована на задоволення базових потреб дитини, надання їй необхідних матеріальних ресурсів та соціальної адаптації. Соціальні працівники працюють не лише з самою дитиною, а й із її найближчим оточенням – іншими членами сім'ї, якщо вони не причетні до насильства, педагогами, опікунами та іншими важливими особами. За потреби можуть бути розроблені плани довготривалої підтримки, включаючи допомогу у навчанні, реабілітаційні заходи, забезпечення психологічного супроводу та соціальної інтеграції [13].

Додатково у межах кризового втручання можуть застосовуватися заходи з профілактики повторного насильства. Це може включати консультації для батьків або опікунів, проведення спеціальних освітніх програм, роботу з кривдниками, якщо є можливість їхньої реабілітації. Важливим аспектом є навчання дитини навичкам самозахисту, зокрема інформування про механізми звернення по допомогу, формування у неї навичок асертивної поведінки та впевненості у власній безпеці.

Таким чином, технології кризового втручання реалізуються не лише як реакція на надзвичайну ситуацію, а й як система взаємопов'язаних дій, спрямованих на всебічне відновлення дитини. Первинна допомога є невід'ємним компонентом цих технологій, що забезпечує перші критично важливі кроки: зниження стресу, стабілізацію емоційного стану, гарантування фізичної безпеки та фіксацію фактів насильства для подальшої правової підтримки.

Кризове втручання є лише початковим етапом допомоги дитині, яка зазнала насильства. Його головною метою є забезпечення негайного захисту, зменшення гострого стресу та формування основи для подальшої реабілітації. Важливою умовою ефективності кризового втручання є координація дій між соціальними службами, медичними установами, правоохоронними органами та

освітніми закладами, що дозволяє забезпечити комплексну допомогу та створити умови для подальшого безпечного та гармонійного розвитку дитини.

У впровадженні технологій кризового втручання ключову роль відіграють соціальні служби та спеціалізовані центри. Хоча самі по собі вони не є технологіями, їх функції забезпечують реалізацію конкретних етапів кризового реагування – зокрема, надання первинної допомоги, координацію міжвідомчої взаємодії, супровід дітей у складних життєвих обставинах.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді відіграють важливу роль у наданні комплексної допомоги особам, які постраждали від жорстокого поводження, зокрема дітям. Вони надають первинну (під час звернення) соціально-психологічну допомогу, спрямовану на стабілізацію емоційного стану, подолання гострої стресової реакції та подальшу соціальну адаптацію. У межах своєї діяльності ці центри здійснюють правову, психологічну, соціально-медичну підтримку, спрямовану на збереження соціального статусу та відновлення життєздатності постраждалих осіб, сприяють їх інтеграції у суспільство та надають комплексні послуги для запобігання повторному насильству [15, с.64].

До основних функцій центрів належить приймання заяв та повідомлень про випадки жорстокого поводження з дітьми. У разі отримання такої інформації спеціалісти терміново (протягом однієї доби) передають відповідні повідомлення у письмовій формі до служби у справах дітей, органів внутрішніх справ та інших компетентних структур, що займаються питаннями захисту прав дитини. Це дозволяє забезпечити оперативне реагування, розпочати процедуру оцінки ризиків та вжити необхідних заходів для запобігання подальшому насильству.

Окрім кризової підтримки, центри соціальних служб надають довготривалі соціально-психологічні послуги, спрямовані на відновлення емоційної рівноваги та розвиток навичок самозахисту у дітей, які зазнали насильства. Важливою складовою такої роботи є психоедукаційні програми, які допомагають дітям усвідомити свої права, навчитися розпізнавати ситуації

ризику та розвивати навички комунікації для побудови безпечних соціальних зв’язків.

Діти, які постраждали від жорстокого поводження, а також діти із сімей, де існує загроза їх здоров’ю чи життю, можуть звернутися до спеціалізованих установ, таких як притулки для неповнолітніх або центри соціально-психологічної реабілітації. У цих закладах забезпечується тимчасове перебування дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Їм надається безпечне середовище, професійна психологічна та педагогічна підтримка, допомога у навчанні, соціалізації та підготовці до подальшого самостійного життя або повернення в сімейне оточення, якщо це можливо [19].

Крім екстреної допомоги, важливою складовою діяльності соціальних служб і громадських організацій є профілактична робота. Ефективна профілактична робота ґрунтується не лише на поінформованості, а й на формуванні стійких навичок розпізнавання загроз, розвитку критичного мислення у дітей та навичок ненасильницької комунікації. Це дозволяє не лише зменшити ризики повторного насильства, а й сприяє формуванню безпечного мікросоціального середовища.

Вона включає заходи, спрямовані на підвищення обізнаності дітей, батьків, педагогів щодо проблеми насильства, навчання методів його попередження та реагування. Особлива увага приділяється роботі з потенційними агресорами та сім’ями, що перебувають у групі ризику. Реалізуються програми соціального супроводу, медіаційні практики, спрямовані на подолання сімейних конфліктів та формування безпечного сімейного середовища [25].

Комплексний підхід у сфері протидії насильству передбачає міжвідомчу взаємодію всіх суб’єктів, залучених до процесу – соціальних служб, поліції, освітніх закладів, медичних установ, психологічних центрів. Завдяки координації їхніх дій забезпечується ефективний механізм захисту дітей, які постраждали від насильства, надається необхідна підтримка, що сприяє їхній реабілітації та соціальній адаптації.

Отже, технології кризового втручання та первинної допомоги у випадках насильства над дітьми в сім'ї становлять взаємодоповнюючу систему оперативного реагування. Вони охоплюють комплекс заходів – від негайної стабілізації фізичного та психоемоційного стану дитини до формування умов для подальшої соціальної адаптації та реінтеграції. Роль спеціалізованих центрів і соціальних служб полягає у впровадженні цих технологій на практиці, з урахуванням принципів міжвідомчої взаємодії, індивідуального підходу та безумовного захисту прав дитини. Такий підхід дає змогу не лише реагувати на випадки насильства, а й запобігати їх повторенню, створюючи умови для безпечного розвитку дитини.

2.3. Реабілітаційні методики та технології соціальної роботи з дітьми-жертвами сімейного насильства

Соціальна робота з дітьми, які постраждали від насильства в сім'ї, вимагає системного та диференційованого підходу. У цьому процесі важливо розрізняти реабілітаційні методики (що спрямовані на подолання наслідків травматичного досвіду) та технології соціальної роботи (як інструментальні засоби реалізації соціальної допомоги та супроводу в контексті загальної практики). У даному підрозділі розглядаються обидва компоненти: методики реабілітації постраждалих дітей і технології соціальної роботи, які використовуються на різних етапах втручання.

Фахівці соціальної сфери – соціальні працівники, педагоги, психологи, представники НУО – відіграють ключову роль у наданні допомоги дітям-жертвам насильства. Їхня діяльність включає впровадження технологій соціальної роботи, спрямованих на виявлення випадків насильства, профілактику, інформування та захист прав дітей. Однією з таких технологій є соціальна підтримка, що включає надання консультування, правової допомоги, соціального супроводу та кризового втручання.

Важливим напрямом є також профілактична діяльність, яка реалізується через тренінги, просвітницькі кампанії та освітні програми. Ці технології дозволяють працювати як із дітьми, так і з дорослими (батьками, педагогами) з метою запобігання ситуаціям насильства. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [35] окреслює інституційні механізми, а також підкреслює роль міжвідомчої співпраці у роботі з постраждалими дітьми.

Реабілітаційні методики передбачають глибшу психологічну роботу з дитиною. Вони спрямовані на відновлення емоційного балансу, адаптацію до нових життєвих обставин, розвиток навичок самозахисту. Важливо підкреслити, що технології – це інструменти в руках фахівця, тоді як методики – це цілісні, апробовані системи дій, які мають логічно послідовну структуру та застосовуються з урахуванням індивідуальних потреб дитини.

В.М. Бондаровська, Я.І. Бордіян, Л.В. Булах [9] виокремлюють три рівні профілактики домашнього насильства: первинний (просвітницька робота), вторинний (робота з групами ризику) і третинний (реабілітація постраждалих). Третинна профілактика тісно пов’язана з реабілітаційними методиками, адже передбачає надання глибокої допомоги вже після того, як насильство відбулося.

Реабілітаційний процес зазвичай проходить кілька етапів:

– діагностичний – аналіз ситуації, оцінка стану дитини, виявлення потреб.

– Проективний – розробка індивідуального плану допомоги.

– Організаційний – залучення фахівців (психологів, соціальних працівників, юристів).

– Практично-діяльнісний – конкретна допомога: психологічне консультування, соціальна адаптація, підтримка у навчанні та соціалізації.

– Оцінка ефективності – аналіз результатів та прийняття рішення щодо подальшого супроводу.

Жінки, які зазнали домашнього насильства, мають базові потреби у безпеці, доході, психологічній стабільності, правовому захисті. Проте, діти як постраждала категорія мають специфічні потреби: стабільність, безпека, захист,

емоційна підтримка, можливість залишатися в освітньому середовищі, формування довіри до дорослих, розвиток навичок саморегуляції. Саме на ці потреби повинні бути спрямовані методики допомоги.

Успішна реабілітація дитини-жертви сімейного насильства потребує координації між усіма залученими структурами: центрами соціальних служб, освітніми закладами, службами у справах дітей, медичними установами та поліцією. Важливо не лише реагувати на насильство, а забезпечувати довготривалий супровід дитини – аж до її повної адаптації.

Принципи індивідуальної роботи з дитиною включають:

– доброзичливість і створення довірчої атмосфери;
– етичну нейтральність і професійний підхід;
– відкритість (чесність консультанта);
– емпатію та підтримку;
– відмова від нав’язування оцінок;
– захист права дитини на власну думку.

Ці принципи важливі, оскільки сприяють зниженню страху, допомагають дитині відчути себе почутою та захищеною. Їх важливість базується на ключових засадах дитячої психології та досвіді міжнародної практики.

Крім індивідуальної роботи, широко застосовується групова терапія – тренінги, спрямовані на розвиток рефлексії, саморегуляції, соціальних навичок. Вони допомагають дітям пережити досвід у колі «подібних», навчитися довіряти та працювати з емоціями.

Сучасні технології роботи з дітьми також включають:

– гарячі лінії та захищені канали комунікації;
– родинну медіацію та сімейні конференції;
– програми тимчасового розміщення у прийомних сім’ях;
– мобільні групи підтримки в сільській місцевості;
– навчання батьків із формування ненасильницьких моделей виховання;
– ранню діагностику і моніторинг.

Первинний рівень профілактики домашнього насильства включає широкомасштабну просвітницьку діяльність, що має на меті підвищення рівня обізнаності населення щодо небезпеки насильства, його негативних наслідків та методів запобігання. До заходів цього рівня належать організація інформаційних кампаній, соціальна реклама, освітні програми в навчальних закладах, тренінги з формування ненасильницьких моделей поведінки та міжособистісної комунікації. Також велика увага приділяється популяризації правових механізмів захисту, зокрема Законів України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [35] та «Про соціальні послуги» [36].

На вторинному рівні профілактики акцент робиться на виявленні та підтримці сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах або належать до груп ризику. Це передбачає проведення соціальної роботи з такими сім’ями, виявлення факторів ризику, навчання батьків відповідального виховання дітей, роз’яснювальну роботу щодо рівноправних стосунків у родині. Важливим аспектом є організація кризових центрів, де спеціалісти надають психологічну, юридичну та соціальну допомогу жертвам насильства.

Третинний рівень профілактики спрямований безпосередньо на допомогу особам, які вже постраждали від насильства. Він включає комплексну реабілітацію, що передбачає психологічну підтримку, юридичний супровід, соціальну адаптацію та надання безпечного місця проживання в спеціалізованих притулках. У межах цього рівня працюють центри соціально-психологічної допомоги, де жертви насильства отримують необхідні консультації та послуги, спрямовані на їхню інтеграцію в суспільство.

Реабілітація постраждалих від домашнього насильства відбувається у декілька етапів. Перший етап – діагностичний, що включає оцінку ситуації, в якій перебуває жертва, аналіз її ресурсів і визначення подальших дій. Спеціалісти вивчають стан жінки чи дитини, які зазнали насильства, і ухвалюють рішення щодо їхньої подальшої підтримки. Це може бути кризове втручання, тимчасове розміщення у притулку чи соціальний супровід [50].

Другий етап – проективний, який передбачає розробку індивідуального плану реабілітації. Тут важливо визначити потреби постраждалої особи, сформувати стратегію допомоги та залучити відповідних спеціалістів. У цьому процесі важливу роль відіграє міжвідомча співпраця між соціальними службами, поліцією, центрами підтримки сім'ї та правозахисними організаціями.

Третій етап – організаційний, що включає безпосереднє залучення професіоналів до роботи з клієнтом. Це можуть бути психологи, юристи, соціальні працівники та медичні фахівці. Важливим є створення безпечного середовища, у якому жертви зможуть поступово відновити свій психологічний стан, отримати навички самостійного життя та подолати наслідки насильства.

Четвертий етап – практично-діяльнісний, у межах якого здійснюється безпосередня соціальна робота з постраждалими. Це може включати кризове втручання, психологічне консультування, допомогу у працевлаштуванні, підтримку в навчанні та розвиток навичок самозахисту. Також важливо працювати з агресором – проводити корекційні програми, що сприяють зміні його поведінки та запобігають повторним випадкам насильства.

Заключний етап – оцінка ефективності реабілітаційної програми. Спеціалісти аналізують прогрес клієнта, визначають подальші кроки та ухвалюють рішення щодо завершення програми підтримки або її продовження [50].

Жінки, які зазнали домашнього насильства, мають низку основних потреб: забезпечення особистої безпеки, стабільний дохід, психологічна реабілітація, правовий захист та можливість виховувати дітей у безпечному середовищі. Для реалізації цих потреб існують різні форми допомоги, зокрема соціально-психологічна підтримка, навчальні курси, консультації з працевлаштування та спеціалізовані програми підтримки матерів-одиначок [2, с.288].

Успішна боротьба з домашнім насильством потребує комплексного підходу, що включає як профілактичні заходи, так і ефективну систему

допомоги постраждалим. Важливу роль у цьому відіграє міжвідомча взаємодія, співпраця державних органів та громадських організацій, а також залучення суспільства до процесу створення безпечного середовища для всіх громадян.

Основними принципами індивідуальної роботи з дитиною, яка постраждала від насильства в сім'ї, є: доброзичлива увага під час консультаційної зустрічі, ретельний і виважений підхід до висновків, неупередженість, збереження нейтралітету, чітке пояснення ситуації та підтримка, чесність (якщо консультант не може відразу знайти відповідь – чесно про це сказати), емпатія, недопущення підтримки хибних уявлень дитини про ситуацію [46].

Крім індивідуальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства, ефективним методом є групова робота. Використання тренінгових (групових) програм є надзвичайно результативною формою організації терапевтичного процесу для подолання наслідків насильства. Основною метою таких програм є створення безпечного простору для дітей, проведення спільних досліджень їхнього емоційного стану та сприяння усвідомленню власної особистості.

Традиційно тренінги спрямовані на розвиток навичок самопізнання, саморозуміння, рефлексії, зміни ставлення до себе та оточення, формування навичок саморегуляції, розвиток емоційної гнучкості, покращення соціальної адаптації учасників і поглиблення досвіду психологічного аналізу інших людей. Такі заходи можна розглядати як спосіб корекції поведінкових моделей, які сформувалися під впливом травматичного досвіду.

Гарячі лінії (та їхній сучасний аналог – захищені інтернет-канали) є важливим інструментом для отримання інформації про випадки насильства щодо дітей і надання оперативної допомоги. Їхнє існування дозволяє дітям або їхнім довіреним особам анонімно повідомляти про загрози, отримувати консультації та дізнаватися про служби, які можуть надати кваліфіковану допомогу. Важливо, щоб такі гарячі лінії функціонували у комплексі з консультаційними центрами, кризовими службами та притулками для дітей [17, с.69].

Серед інших технологій вирішення проблеми насильства в сім'ї щодо дітей можна виділити родинну медіацію та сімейні конференції. Дані методи широко використовуються в європейських країнах, таких як: Австрія, Данія, Норвегія, Бельгія та Нідерланди. Вони передбачають залучення всіх зацікавлених сторін до обговорення ситуації та пошуку шляхів вирішення конфлікту, спрямованих передусім на безпеку та добробут дитини [47, с.204].

Існують також програми індивідуального консультування, спрямовані на дітей, які стали жертвами сімейного насильства, а також довгострокові програми підтримки та реабілітації, що включають залучення служб опіки, медичних працівників, освітян та соціальних служб [37].

Ці програми передбачають, зокрема, розширення мережі тимчасових прийомних сімей, де дитина може проживати у безпечному середовищі на період її реабілітації. Під час цього періоду проводиться оцінка можливості повернення дитини в біологічну сім'ю або, у випадку серйозних порушень батьківських прав, розглядається питання про позбавлення опіки та пошук нової родини.

Окрім цього, реалізуються навчальні програми для батьків, що спрямовані на формування навичок ненасильницького виховання, емоційної підтримки дітей та відповідального батьківства. Важливим напрямком є впровадження спеціальних методик та діагностичних інструментів для виявлення ознак насильства ще на ранніх стадіях, що дозволяє запобігати його ескалації.

Також розробляються та реалізуються заходи підтримки дітей, які мають обмежений доступ до допомоги, зокрема тих, що проживають у сільській місцевості, належать до етнічних меншин, є мігрантами або мають особливі потреби. Це включає створення мобільних груп допомоги, спеціалізованих центрів кризової підтримки та адаптованих освітніх програм для дітей, які зазнали насильства в сім'ї.

РОЗДІЛ 3
ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї

3.1. Досвід роботи соціальних служб та організацій із постраждалими від сімейного насильства дітьми

Досвід роботи соціальних служб та організацій в Україні із постраждалими від сімейного насильства дітьми відображає багаторівневий підхід, що включає правові, психологічні, соціальні та освітні аспекти допомоги. Робота у цій сфері ґрунтується на міжнародних стандартах захисту прав дитини, національному законодавстві, а також на практичному досвіді соціальних працівників, психологів, юристів та інших фахівців.

Ключовими суб'єктами надання допомоги дітям, які зазнали сімейного насильства, є центри соціальних служб, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, притулки для дітей, громадські організації, правоохоронні органи, освітні установи та служби у справах дітей. Важливою складовою є механізм виявлення випадків насильства, що включає звернення від самих дітей, їхніх родичів, сусідів, освітян, медичних працівників, а також виявлення фактів насильства під час проведення профілактичних заходів [9].

Реакція соціальних служб на випадки насильства включає оцінку ситуації, складання індивідуального плану допомоги, надання кризової психологічної підтримки, соціального супроводу, а також юридичної допомоги. Особливу роль у роботі з постраждалими дітьми відіграють мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, які діють при соціальних службах та громадських організаціях. Їх основне завдання – оперативне реагування на випадки насильства, надання первинної допомоги, перенаправлення постраждалих до відповідних установ [7, с.10].

Притулки та центри соціально-психологічної реабілітації надають тимчасовий захист дітям, які не можуть залишатися в сім'ї через загрозу життю або здоров'ю. У таких закладах діти отримують психологічну, соціальну та освітню підтримку, що сприяє їх подальшій інтеграції у суспільство. Психологічний аспект допомоги полягає у відновленні психоемоційного стану дитини, подоланні страхів, тривожності, розвитку навичок самозахисту. Фахівці використовують методи арт-терапії, когнітивно-поведінкової терапії, групові заняття та інші ефективні підходи для стабілізації стану дитини.

Важливим напрямком є співпраця з батьками або опікунами дітей, якщо це можливо і доцільно, з метою відновлення безпечного середовища. Соціальні служби також здійснюють роботу з кривдниками, що включає профілактичні бесіди, психологічну корекцію поведінки, юридичну відповідальність, якщо це необхідно. Юридичний аспект допомоги передбачає супровід дитини під час звернення до правоохоронних органів, судів, допомогу у відновленні порушених прав.

Освітні заклади відіграють значну роль у виявленні випадків насильства та подальшій реабілітації дітей через створення безпечного середовища, проведення профілактичних заходів, інформування дітей про їхні права. Громадські організації відіграють ключову роль у реалізації програм соціальної адаптації дітей, які зазнали насильства, у проведенні тренінгів, створенні спеціалізованих притулків, лобіюванні законодавчих змін для покращення захисту дітей. Досвід роботи соціальних служб свідчить про необхідність міжвідомчої взаємодії, обміну інформацією, комплексного підходу до реабілітації постраждалих дітей [22, с.62].

Однак, існують проблеми, пов'язані з недостатнім фінансуванням, нестачею кваліфікованих кадрів, бюрократичними перешкодами. Попри це, практика роботи показує позитивні результати, особливо в регіонах, де впроваджуються міжнародні проєкти, діють програми підтримки від благодійних фондів, а також розвивається система наставництва та підтримки дітей, які постраждали від насильства. Перспективними напрямками розвитку є

удосконалення законодавства, впровадження інноваційних методів роботи, розширення мережі спеціалізованих закладів та підвищення рівня обізнаності суспільства щодо проблеми насильства над дітьми та механізмів допомоги постраждалим.

Соціальна робота з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї, стикається з численними труднощами, що впливають на ефективність допомоги та захисту постраждалих. Проблеми виникають як на рівні фінансування та кадрового забезпечення, так і в організаційних аспектах, зокрема через недосконаліть міжвідомчої взаємодії та правової бази. Важливим викликом залишається стигматизація дітей, які постраждали від насильства, а також замовчування проблеми через страх або соціальні упередження.

Крім того, обмежена кількість кризових центрів і недостатній супровід постраждалих після кризового втручання створюють ризик повторних випадків насильства. Отже, ми згрупували проблемні аспекти у соціальній роботі з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї, в таблиці 3.1. (Додаток А)

Однією з основних проблем є недостатнє фінансування соціальних служб, що призводить до браку кваліфікованих спеціалістів, обмежених ресурсів для підтримки дітей, нестачі спеціалізованих закладів та програм допомоги. Це ускладнює процес реабілітації та зменшує можливості для довготривалої підтримки дітей, які зазнали насильства. Важливим викликом є недостатня міжвідомча взаємодія між соціальними службами, правоохоронними органами, медичними установами, освітніми закладами та громадськими організаціями.

Відсутність єдиної системи обміну інформацією та координації дій ускладнює виявлення випадків насильства, затягує процес реагування та посилює ризики для дитини. Часто постраждалі діти не отримують вчасної психологічної допомоги через нестачу кваліфікованих психологів, які спеціалізуються на роботі з травмованими дітьми. Ефективність психологічної реабілітації залежить від доступу до сучасних методик роботи з дітьми, які пережили насильство, а також від готовності суспільства визнавати та розуміти масштаби проблеми.

Однією з суттєвих проблем є стигматизація дітей, які зазнали насильства, та їхніх сімей. У суспільстві досі існує недовіра до механізмів соціального захисту, страх перед розголошенням проблеми, що часто призводить до того, що випадки насильства залишаються прихованими. Багато дітей не звертаються по допомогу через страх перед покаранням, сором або тиск з боку кривдника чи членів родини. Це ускладнює роботу соціальних працівників і потребує активної просвітницької роботи серед населення щодо прав дітей і механізмів захисту.

Відсутність реабілітаційних програм для кривдників також є значним викликом. Без спеціальних програм для змінення їхньої поведінки проблема насильства у сім'ї залишається нерозв'язаною, а діти можуть знову зазнавати повторного насильства після повернення в сім'ю. Соціальні служби часто стикаються з проблемою недостатньої законодавчої підтримки у сфері захисту дітей від насильства. Законодавство може містити прогалини, що ускладнюють процес вилучення дитини із небезпечного середовища, встановлення юридичної відповідальності кривдника або надання необхідної підтримки постраждалій дитині.

Ще одним викликом є недостатня підготовка фахівців, які працюють з дітьми, що зазнали насильства. Робота у цій сфері вимагає високого рівня професійної компетентності, емоційної стійкості, знань у сфері дитячої психології, права, соціальної роботи. Однак, на практиці соціальні працівники можуть мати обмежений досвід або недостатньо ресурсів для своєї професійної підготовки. Важливим аспектом є також відсутність ефективних механізмів моніторингу випадків насильства та оцінки ефективності наданої допомоги. Це ускладнює визначення реального масштабу проблеми, планування необхідних ресурсів та вдосконалення підходів до соціальної роботи.

Відсутність комплексного підходу до допомоги дітям, які зазнали насильства, призводить до фрагментарного вирішення проблеми. Часто робота обмежується лише кризовою допомогою без подальшої довготривалої підтримки, що підвищує ризик повторного насильства або негативних наслідків

для психологічного розвитку дитини. Попри ці виклики, соціальні служби, громадські організації та інші установи працюють над удосконаленням системи захисту дітей, впровадженням нових підходів до реабілітації, розвитку міжвідомчої співпраці та підвищенням рівня обізнаності суспільства щодо проблеми насильства у сім'ї.

Зокрема, важливими напрямками подальшого розвитку є створення більшої кількості кризових центрів для дітей, підвищення рівня кваліфікації соціальних працівників, удосконалення механізмів моніторингу та контролю за випадками насильства, впровадження інноваційних методик психологічної підтримки та покращення законодавчої бази у сфері захисту прав дитини. Розвиток системи наставництва та підтримки дітей, які зазнали насильства, також є перспективним напрямком, що дозволяє не лише допомогти дитині вийти з кризи, але й сприяє її соціальній адаптації та інтеграції у суспільство.

Один із ключових напрямів нашого дослідження практичного досвіду соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства – це вивчення ролі міжнародних організацій та впровадження національних стандартів надання допомоги відповідно до міжнародних підходів. Саме тому метод вторинної обробки даних є надзвичайно цінним, оскільки дозволяє на основі вже проведених авторитетних досліджень та реалізованих проєктів сформулювати обґрунтовані висновки про сучасний стан і перспективи системи захисту дітей в Україні.

Міжнародні організації відіграють важливу роль у формуванні практик захисту дітей від насильства. Наприклад, проєкт Ради Європи «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні» передбачає посилення координації між органами влади, громадянським суспільством, фахівцями соціальної, освітньої, медичної та правової сфер задля підвищення ефективності національної системи захисту дітей. У рамках цього проєкту особливу увагу приділено запобіганню сексуальному насильству, зокрема у цифровому середовищі, а також покращенню механізмів ідентифікації та реагування на випадки жорстокого поводження з дітьми. Це відповідає принципам Стратегічного

плану Ради Європи з прав дитини (2022–2027), що підкреслює необхідність міжсекторальної взаємодії та інституційної відповідальності за захист прав дитини.

У свою чергу, ЮНІСЕФ також активно працює над забезпеченням захисту дітей, наголошуючи на важливості міжвідомчої координації між соціальними службами, притулками, поліцією, службами у справах дітей, медичними та освітніми установами. У документах ЮНІСЕФ акцентується на необхідності розвитку мережі фахівців, здатних надавати комплексну допомогу дітям, що постраждали від будь-яких форм насильства, а також на інтеграції підходів до профілактики, виявлення та реабілітації постраждалих. Завдяки цим підходам, підтримка дітей реалізується не точково, а системно – через налагоджені партнерства, міжвідомчі протоколи та алгоритми дій.

На національному рівні Україна адаптує найкращі міжнародні практики, розробляючи відповідні стандарти надання соціальних послуг. Так, впроваджено державні стандарти соціальних послуг для осіб, які постраждали від насильства в сім'ї, що передбачають надання притулку, кризової допомоги, психологічної реабілітації, правового супроводу тощо. Ці стандарти відображають базові принципи: дитиноцентризм, конфіденційність, добровільність та доступність допомоги. Водночас результати українських досліджень засвідчують, що системі ще бракує достатнього фінансування, спеціалізованих кадрів та уніфікованих протоколів взаємодії між установами.

У цьому контексті варто звернутися до огляду «Secondary Data Review of GBV in Ukraine» (2022 р.) [56], підготовленого британською організацією Social Development Direct. Звіт узагальнює дані щодо гендерно зумовленого насильства в Україні, особливу увагу приділяючи дітям, які постраждали внаслідок воєнного конфлікту. Автори наголошують на необхідності інтегрованого підходу та міжвідомчої координації у роботі з уразливими групами, а також звертають увагу на обмежений доступ дітей до спеціалізованих послуг у сільських та прифронтових регіонах. Таким чином,

огляд не лише ілюструє поточну ситуацію, а й окреслює стратегічні напрями розвитку інфраструктури допомоги.

Дослідження О.Юніна «Victimisation and victimization of children as a consequence of domestic violence» [54] розширює розуміння теми, аналізуючи механізми віктимізації дітей у ситуаціях домашнього насильства. Автор виділяє низку психологічних травм, що виникають у дітей внаслідок тривалого проживання в умовах агресії, а також вказує на недосконаліть національних механізмів соціального реагування. Зокрема, він звертає увагу на випадки недостатнього захисту дитини в судовій практиці та прогалини у підготовці фахівців, які першими вступають у контакт із постраждалими.

Окремий інтерес становить праця Т.Веретенко та Я.Климчук «Технології соціальної роботи із жінками, які постраждали від домашнього насильства» [2]. Хоча дослідження здебільшого присвячене допомозі жінкам, авторки акцентують на необхідності врахування дитячого контексту у процесі надання допомоги. Вони підкреслюють важливість впровадження інноваційних соціальних технологій – таких як кейс-менеджмент, мультидисциплінарні команди та інтегровані маршрути надання допомоги. Саме ці практики можуть забезпечити безперервну підтримку дитині на всіх етапах – від виявлення насильства до повноцінної соціалізації.

Порівнюючи наведені джерела, можна дійти висновку, що наявна система захисту дітей від насильства в Україні має низку позитивних зрушень завдяки міжнародній підтримці, однак і надалі потребує вдосконалення. Найбільш актуальними є проблеми браку кваліфікованих кадрів, нестачі ресурсів на місцях, формального характеру міжвідомчої співпраці та недостатнього залучення громади.

Використання методу вторинної обробки даних дозволило виявити системні проблеми та водночас – перспективні напрями для посилення соціального захисту дітей. Цей підхід дав змогу на основі різних досліджень сформувати узагальнену, але обґрунтовану картину стану справ у сфері

запобігання та реагування на насильство щодо дітей, що є цінним інструментом у розробці ефективних політик та практик соціальної роботи.

3.2. Шляхи вдосконалення технологій соціальної роботи та підвищення ефективності допомоги дітям, постраждалим від насильства у сім'ї

Після виявлених проблем та викликів у соціальній роботі з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї, ми зрозуміли, що покращення підходів у соціальній роботі з дітьми, які зазнали насильства в сім'ї, потребує комплексних змін на рівні законодавства, міжвідомчої взаємодії, підготовки фахівців та запровадження інноваційних методик. Важливим аспектом є розширення доступу до якісних психологічних, юридичних та соціальних послуг, що сприятиме швидшій реабілітації та відновленню постраждалих дітей.

Однією з ключових рекомендацій є активніше залучення підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України (ювенальної поліції) до процесу виявлення, реагування та профілактики насильства над дітьми. Хоча ювенальна поліція вже здійснює відповідну діяльність, необхідно розширити її повноваження у сфері превентивної роботи, посилити кадрове та технічне забезпечення, а також інтегрувати її діяльність у ширший контекст міжвідомчої взаємодії. Зокрема, доцільним є розробка спеціальних алгоритмів спільної дії ювенальних поліцейських, соціальних працівників, педагогів і медиків при виявленні загроз безпеці дитини.

Соціальне інспектування – ще один ефективний інструмент, який варто розвивати для моніторингу умов проживання дитини, оцінки рівня ризику та контролю за дотриманням прав дітей у неблагополучних сім'ях. Наразі в Україні ця практика розвинута частково, проте, її систематизація та стандартизація на національному рівні дозволить зробити інспектування потужним засобом раннього виявлення загроз. Необхідно запровадити чіткі процедури виїздів соціальних інспекторів, з урахуванням ризик-факторів у сім'ї,

та забезпечити відповідний захист і підтримку як для інспекторів, так і для дітей у кризових ситуаціях.

Також потребує суттєвого вдосконалення сама система роботи соціальних служб – зокрема, в напрямку поглибленого супроводу сімей, де виявлено насильство. Важливо відійти від суто епізодичного втручання до моделі довготривалого соціального супроводу, коли з родиною працює мультидисциплінарна команда фахівців: психолог, соціальний працівник, педагог, юрист, а за потреби – ювенальний поліцейський. Розробка індивідуальних планів роботи з дитиною та її родиною має стати обов'язковим елементом, що забезпечить персоналізований підхід та врахування всіх факторів ризику.

Серед інших стратегічних напрямів покращення системи захисту дітей можна виокремити:

– створення єдиної національної бази даних постраждалих дітей, у якій будуть фіксуватися випадки насильства, дії, вжиті різними службами, стан дитини та результати втручання. Така система дозволить здійснювати ефективний моніторинг, уникнути дублювання функцій і втрати інформації.

– впровадження когнітивно-поведінкової терапії, арт-терапії, анімалотерапії, ігротерапії тощо у програми допомоги дітям. Особливу увагу слід приділяти створенню кризових центрів і груп підтримки на місцевому рівні.

– розвиток онлайн-платформ підтримки, мобільних додатків для звернення по допомогу, використання штучного інтелекту для аналізу ризиків і прогнозування випадків насильства. У цьому контексті необхідно проводити навчання фахівців роботі з такими інструментами.

– організація регулярних тренінгів і сертифікованих курсів для соціальних працівників, ювенальних поліцейських, психологів і педагогів. Важливо також ініціювати міжнародний обмін досвідом у сфері захисту дітей.

– впровадження жорсткіших санкцій щодо осіб, які вчиняють насильство над дітьми, спрощення процедур вилучення дитини з небезпечного середовища, вдосконалення механізмів звернення постраждалих по допомогу.

– інвестування у створення нових кризових центрів, притулків і реабілітаційних установ, а також мобільних бригад екстреної допомоги, здатних оперативно виїжджати на місце події.

– включення до шкільної програми тем, пов’язаних із правами дитини, запобіганням насильству, розвитком емоційного інтелекту та ненасильницького спілкування в сім’ї.

– запровадження наставницьких програм, підтримка у навчанні, соціальній інтеграції, розвитку навичок подолання конфліктів і стресових ситуацій.

– запуск програм ресоціалізації та корекційної роботи з кривдниками, що дозволить зменшити ймовірність повторення злочину.

І, нарешті, важливо забезпечити систематичний моніторинг ефективності соціальних програм через застосування ІТ-технологій, аналітики великих даних, оцінку результатів допомоги дітям на кожному етапі. Це дозволить постійно вдосконалювати національну політику захисту дітей, орієнтуючись на реальні потреби та міжнародні стандарти.

Оптимізація координації між державними установами, соціальними службами, освітніми закладами та громадськими організаціями дозволить більш оперативно реагувати на випадки насильства, надавати комплексну підтримку дітям та їхнім сім’ям. Використання цифрових технологій та створення єдиної бази даних про постраждалих сприятиме кращому моніторингу ситуації, забезпеченню безперервності допомоги та підвищенню ефективності соціальних програм.

Застосування сучасних методів психологічної реабілітації, таких як: когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія та групова робота, допоможе дітям швидше подолати травматичний досвід та відновити емоційний стан. Запровадження наставництва та підтримуючих програм із залученням

волонтерів та фахівців сприятиме соціальній адаптації дітей, підвищенню їхньої впевненості у собі та формуванню навичок подолання стресових ситуацій. Підготовка кадрів є ключовим напрямком, що потребує вдосконалення.

Запровадження спеціалізованих навчальних курсів, підвищення кваліфікації соціальних працівників, психологів, юристів та освітян дозволить забезпечити професійний підхід до роботи з дітьми, які постраждали від насильства. Окрім того, важливим є розширення ресурсного забезпечення соціальних служб, збільшення фінансування та створення нових кризових центрів, притулків і реабілітаційних установ.

Впровадження програм раннього виявлення насильства та профілактичних заходів у школах, дитячих садках і громадах дозволить зменшити кількість випадків жорстокого поводження з дітьми, формуючи у суспільстві культуру нульової толерантності до насильства. Активна просвітницька робота серед населення, інформування батьків, педагогів та самих дітей про їхні права та механізми захисту сприятиме зменшенню рівня замовчування проблеми.

Поглиблення співпраці з міжнародними організаціями та залучення кращого світового досвіду у сфері соціальної роботи дозволить розширити спектр методик допомоги дітям, які постраждали від домашнього насильства. Розробка довготривалих програм підтримки дітей, включаючи допомогу у навчанні, працевлаштуванні та соціальній інтеграції, забезпечить їм можливість повноцінного розвитку та адаптації у суспільстві. Інвестування у створення інноваційних соціальних проєктів, таких як мобільні бригади допомоги, центри сімейної медіації, онлайн-платформи підтримки для дітей та їхніх родин, сприятиме підвищенню доступності допомоги.

Посилення контролю за дотриманням законодавства у сфері захисту прав дітей, запровадження жорсткіших санкцій для кривдників та вдосконалення механізмів притягнення їх до відповідальності є необхідними кроками для забезпечення безпеки дітей. Використання мультидисциплінарного підходу, що

поєднує роботу різних фахівців у рамках єдиної програми реабілітації, дозволить враховувати всі аспекти проблеми та забезпечити найбільш ефективну допомогу.

Розвиток кризових інтервенційних програм, які дозволяють швидко реагувати на випадки насильства, надавати тимчасове житло, юридичний супровід, психологічну підтримку та соціальний супровід, допоможе знизити рівень повторного насильства та мінімізувати негативні наслідки для дитини. Впровадження індивідуальних планів реабілітації, що включають комплексний підхід до фізичного, емоційного, соціального та освітнього розвитку дитини, сприятиме її швидшій адаптації та подоланню травматичного досвіду.

Використання технологій моніторингу та аналізу ефективності соціальних програм дозволить вчасно виявляти недоліки та вдосконалювати методи роботи у сфері захисту прав дітей. Сприяння розвитку програм ментального здоров’я для дітей, які пережили насильство, допоможе зменшити ризики виникнення депресії, тривожних розладів та інших негативних наслідків у дорослому житті.

Отже, пропонуємо напрями вдосконалення соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства у сім’ї (табл.3.2. Додаток Б). Усі ці заходи у комплексі здатні значно підвищити ефективність соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства, та сприяти створенню безпечного середовища для їхнього розвитку.

ВИСНОВКИ

Здійснивши дослідження технології соціальної роботи із постраждалими дітьми від насильства у сім'ї, ми можемо зробити такі висновки.

1. В науковій літературі приділяється значна увага теоретичним підходам до соціальної підтримки постраждалих, проте на практиці спостерігається недостатня адаптація цих технологій до реальних умов в Україні. Дослідники підкреслюють важливість комплексного підходу, що включає психологічну, соціальну та правову підтримку, однак наявні механізми впровадження таких методик потребують удосконалення.

Аналіз джерел показав, що основними проблемами соціальної роботи з постраждалими дітьми залишаються недостатнє фінансування, нестача кваліфікованих кадрів, низька ефективність міжвідомчої взаємодії та відсутність довготривалих реабілітаційних програм. Наукові дослідження акцентують увагу на необхідності індивідуального підходу до кожної дитини, застосування доказових методик психологічної підтримки та впровадження міжнародного досвіду в українську практику соціальної роботи.

Отримані результати підтверджують, що подальший розвиток технологій соціальної роботи потребує вдосконалення існуючих програм, створення міждисциплінарних команд фахівців, покращення законодавчої бази та підвищення рівня обізнаності суспільства щодо проблеми насильства над дітьми. Важливим напрямом є розробка та впровадження ефективних механізмів моніторингу стану постраждалих дітей, що дозволить забезпечити довготривалий супровід та запобігти повторним випадкам насильства.

2. У межах дослідження було здійснено аналіз понятійно-категоріального апарату соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства у сімейному середовищі. Визначено, що ключовими категоріями в цій сфері є «насильство в сім'ї», «соціальний захист дітей», «реабілітація постраждалих», «кризове втручання» та «психосоціальна підтримка». Особливу увагу приділено дефініції поняття «соціальна робота» у контексті допомоги дітям, що

постраждали від жорстокого поводження, підкреслюючи її багатовимірний характер, який охоплює правові, психологічні та соціальні аспекти.

Аналіз нормативно-правової бази та наукових підходів дозволив виокремити основні компоненти соціального захисту дітей, які зазнали насильства, серед яких кризове втручання, психологічна реабілітація, правова допомога та соціальне супроводження. Дослідження також показало, що поняття «насильство над дітьми» потребує більш чіткого визначення в законодавстві, оскільки нинішні підходи не завжди охоплюють всі форми жорстокого поводження та не гарантують належного захисту постраждалим.

3. У процесі дослідження було визначено основні принципи та методи, що застосовуються у вивченні соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства у сім'ї. До ключових принципів належать комплексність, міждисциплінарність, конфіденційність, дитиноцентризм та індивідуальний підхід. Комплексність передбачає врахування психологічних, правових і соціальних аспектів допомоги, тоді як міждисциплінарний підхід забезпечує ефективну співпрацю фахівців різних галузей. Дитиноцентризм гарантує орієнтацію на інтереси дитини, а конфіденційність сприяє створенню безпечного середовища для надання допомоги.

Серед основних методів дослідження було застосовано аналіз, синтез, дедукцію, системний аналіз та метод узагальнення. Метод аналізу дозволив вивчити наукові публікації, законодавчі акти та практичні кейси соціальної роботи, що дало змогу виокремити ключові проблеми у сфері захисту дітей. Синтез забезпечив формування цілісного уявлення про механізми соціальної підтримки постраждалих, а дедукція допомогла оцінити ефективність програм допомоги на основі конкретних випадків. Системний аналіз дав змогу розглянути соціальну роботу як багатовимірну систему, що включає взаємодію різних інституцій, а метод узагальнення дозволив підсумувати отримані результати та виокремити основні тенденції.

4. Принципи та функції соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї, є взаємопов'язаними елементами цілісної професійної

діяльності. Дотримання принципів гуманізму, індивідуального підходу, конфіденційності, недопущення повторної травматизації, міждисциплінарної співпраці та орієнтації на інтереси дитини забезпечує етичну та безпечну взаємодію з постраждалими. Водночас реалізація функцій (діагностичної, реабілітаційної, профілактичної, правозахисної, організаційної та просвітницької) дозволяє перетворити ці принципи на конкретні дії та програми допомоги. Саме така комплексна та ціннісно зорієнтована модель соціальної роботи створює умови для повноцінної підтримки дітей, їхньої реінтеграції в безпечне соціальне середовище та відновлення життєвої рівноваги.

5. Кризове втручання є першим і найважливішим етапом соціальної роботи з постраждалими, оскільки воно спрямоване на термінове забезпечення безпеки дитини, зняття гострого стресу та надання необхідної підтримки. Ефективне втручання передбачає своєчасне виявлення випадків насильства, оцінку ризиків, організацію екстреного втручання та подальший соціальний супровід.

До ключових технологій кризового втручання належать психологічна підтримка, правовий захист, екстрене переміщення дитини у безпечне середовище (до кризових центрів чи прийомних сімей), а також медична допомога у разі фізичних ушкоджень. Важливою складовою первинної допомоги є кризове консультування, що дозволяє мінімізувати психологічні наслідки насильства, знизити рівень тривожності дитини та забезпечити її базові потреби. Соціальні служби та правоохоронні органи повинні діяти узгоджено, щоб запобігти повторним випадкам насильства та гарантувати дитині безпеку та захист її прав.

6. Реабілітація дітей-жертв сімейного насильства є складним і багаторівневим процесом, що поєднує індивідуально орієнтовані методики психологічної допомоги з технологіями соціальної роботи, які забезпечують інституційну підтримку та захист. Важливою умовою ефективної допомоги є чітке розмежування функцій: реабілітаційні методики спрямовані на відновлення психоемоційного стану дитини, тоді як технології соціальної

роботи охоплюють комплекс заходів, спрямованих на створення безпечного середовища, правовий захист та соціальну інтеграцію. Ключовим чинником успіху є міжвідомча взаємодія, професійна підготовка фахівців, індивідуальний підхід до кожної дитини та гнучкість програм щодо конкретних потреб. Ефективна профілактика, раннє виявлення випадків насильства, а також робота не лише з постраждалими, але й з агресором дозволяють мінімізувати повторні ризики та сприяти повноцінному відновленню дитини у соціумі.

7. Дослідження досвіду роботи соціальних служб та організацій із постраждалими від сімейного насильства дітьми показало, що в Україні існує розгалужена система підтримки, яка включає державні та недержавні установи. До основних структур належать центри соціальних служб, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, кризові центри, притулки для дітей, а також громадські організації, що спеціалізуються на захисті прав дитини. Важливим досягненням є впровадження мультидисциплінарного підходу, який передбачає співпрацю соціальних працівників, психологів, юристів, освітян і медиків для надання комплексної допомоги постраждалим дітям.

Практичний досвід показав, що ефективними є технології кризового втручання, соціального супроводу, психоемоційної реабілітації та довготривалої підтримки. Державні програми, спрямовані на створення безпечного простору для роботи з дітьми-жертвами насильства. Громадські ініціативи та міжнародні проєкти активно впроваджують програми профілактики насильства, підготовки фахівців та просвіти населення. Однак, залишаються проблеми, пов’язані з недостатнім фінансуванням, браком спеціалізованих центрів у віддалених регіонах та нестачею кваліфікованих кадрів.

8. Дослідження виявило низку проблем та викликів, з якими стикається соціальна робота з дітьми, які зазнали насильства у сім’ї. Однією з основних перешкод є недостатнє фінансування соціальних служб, що обмежує їхню спроможність надавати якісну допомогу, розширювати мережу кризових центрів та впроваджувати ефективні реабілітаційні програми. Також існує

дефіцит кваліфікованих кадрів, зокрема психологів, соціальних працівників та юристів, що ускладнює комплексний підхід до підтримки дітей.

Ще одним викликом є низька міжвідомча взаємодія між соціальними службами, правоохоронними органами, медичними установами та освітніми закладами. Відсутність чіткої координації призводить до затримок у виявленні випадків насильства, дублювання функцій або, навпаки, недостатньої уваги до певних аспектів проблеми. Додаткову складність створюють бюрократичні перепони, що уповільнюють реагування на звернення та надання необхідних послуг постраждалим дітям.

Значною проблемою залишається суспільне замовчування випадків насильства та стигматизація постраждалих дітей. Багато дітей та їхніх родичів бояться звертатися за допомогою через страх осуду або помсти кривдника. Недостатня поінформованість населення про механізми захисту прав дітей також сприяє поширенню цього явища. Подолання зазначених викликів потребує комплексного підходу, посилення державної підтримки, розширення превентивних заходів та вдосконалення законодавчої бази задля ефективнішого реагування на проблему сімейного насильства.

9. Вдосконалення технологій соціальної роботи та підвищення ефективності допомоги дітям, які постраждали від насильства у сім’ї, вимагає комплексного підходу, що охоплює організаційні, правові, кадрові та методологічні аспекти. Одним із ключових напрямів є розширення мережі кризових центрів та спеціалізованих притулків, які можуть забезпечити безпечне середовище для дітей, що опинилися у небезпеці. Важливим завданням є також зміцнення міжвідомчої співпраці між соціальними службами, правоохоронними органами, медичними установами та освітніми закладами, що дозволить забезпечити оперативне виявлення випадків насильства та ефективне реагування.

Підвищення кваліфікації соціальних працівників та залучення до роботи з постраждалими дітьми більшої кількості фахівців, зокрема психологів, юристів та реабілітологів, також є необхідним кроком для покращення якості допомоги.

Запровадження системи регулярного навчання та обміну досвідом між фахівцями сприятиме впровадженню сучасних методів кризового втручання, психологічної реабілітації та соціальної адаптації дітей. Крім того, варто розробити та поширювати стандартизовані протоколи надання допомоги, що забезпечать узгодженість дій усіх залучених служб та мінімізують ризик повторного травмування дітей у процесі роботи з ними.

Особливу увагу слід приділити запровадженню довготривалого соціального супроводу дітей, які пережили насильство, адже кризове втручання часто не є достатнім для їхньої повної реабілітації. Важливо не лише надавати екстрену допомогу, а й супроводжувати дитину на етапах інтеграції у безпечне середовище, допомагати їй будувати довірливі соціальні зв’язки та розвивати навички самозахисту. Крім того, необхідно активізувати просвітницьку роботу серед населення для подолання суспільної стигматизації постраждалих дітей та підвищення рівня обізнаності щодо механізмів їхнього захисту. Лише системний та скоординований підхід дозволить значно підвищити ефективність соціальної роботи та створити дієву систему підтримки дітей, які постраждали від насильства у сім’ї.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні питання соціальної роботи: навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін.; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород: РІК–У. 2023. 420 с.

2. Вертенко Т., Климчук Я. Технології соціальної роботи із жінками, які постраждали від домашнього насильства. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Педагогіка. Вип 33. Том 1. 2020. С.286–291.

3. Герасименко Г.В. Проблеми реагування правоохоронних органів на домашнє насильство крізь призму громадської думки. *Демографія та соціальна економіка.* 2018. № 1. С. 43–57.

4. Герасіна Л.М. Насильство як соціальна деструкція. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.* 2015.№1148. С.35–40.

5. Гриценко Л. Барнахус – ефективна система (модель) роботи з дітьми, що постраждали від насильства або стали свідками такого. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/barnahus-efektyvna-systema-model-roboty-z-ditmy-shho-postrazhdaly-vid-nasylstva-abo-staly-svidkamy-takogo-2. (дата звернення: 20.04.2025)

6. Джудит Герман. Психологічна травма та шлях до видужання. Наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору. Видавництво Старого Лева. 2015. 416 с.

7. Забезпечення діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги як спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб від домашнього насильства. Методичний посібник. Київ: 30 березня 2020. 190 с.

8. Завитик Х. Домашнє насильство як соціально-педагогічна проблема. *Тези доповідей студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (25–27 квітня 2023 року). Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи.* Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. 2023. С.83–85.

9. Запобігання насильству в сім’ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навч.-метод. посіб. / авт. кол.: В.М. Бондаровська, Я.І. Бордіян, Л.В. Булах та ін.; за заг. ред. В.М. Бондаровської, Т.В. Журавель, Ю.В. Пилипас. Київ: Калита. 2014. 282 с.

10. Іванова М.П. Соціальна робота з жертвами сімейного насильства в Україні. *Соціальна робота: теорія і практика. 2019*. № 2. С. 45-58.

11. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації: навчально-методичний комплекс / О.В. Безпалько, І.Д. Звєрєва, З.П. Кияниця, В.О. Кузьмінський, В.П. Лютий, Ж.В. Петрочко та ін.; за заг. ред.: І.Д. Звєрєвої, Ж. В. Петрочко. Київ: Фенікс. 2007. 257 с.

12. Капська А.Й. Технології соціально-педагогічної роботи з сім’ями: навчально-методичний посібник. Київ: Слово. 2015. 245 с.

13. Капська А.Й., Завацька Л.І.М., Грищенко С.В. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах. Навчальний посібник. Київ: Слово. 2011. 248 с.

14. Келеман А.Д. Проблема домашнього насильства в Україні. *«Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи»: збірник тез Обласної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 24 жовтня 2019 р.).* Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет, ЧНТУ. 2019. С. 81–85.

15. Коваль О.П. Роль соціальної роботи у виявленні та допомозі жертвам насильства в сім'ї. Соціальний простір. 2020. № 1. С. 57–68.

16. Ковтун А.Ю. Причини та наслідки домашнього насильства. «*Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи»: збірник тез Обласної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 24 жовтня 2019 р.).* Чернігів: ЧНТУ. 2019. С. 85-89.

17. Краснова О.В., Калашник О.А. Попередження домашнього насильства. Навчальний посібник для консультантів «гарячих» ліній. Київ. 2016. 90 с.

18. Купенко О.В. Соціальна робота: від теорії до практики. Суми: Сумський державний університет. 2019. 194 с.

19. Лавріненко М. В., Ревко А. М. Особливості соціальної роботи з жертвами насильства. URL: http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/24753/119-121.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (дата звернення: 20.04.2025)

20. Лукашевич М.П., Семигіна Т.В. Соціальна робота: теорія і практика: Підручник. Київ: Каравела. 2015. 276 с.

21. Мамедова Е.Г. Основні теорії виникнення домашнього насильства. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків. 2019. С.301–304.

22. Мартинюк Г.А. Деякі питання підвищення ефективності роботи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у наданні соціальних послуг сім'ям, які потребують допомоги. *Соціально-гуманітарні рецепції українського суспільства: виклики сучасності: Матеріли студентської регіональної науково-практичної конференції.* Дніпро: Грані.2016. С. 60–63.

23. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: Лист Міністерства освіти і науки від 18.05.2018 № 1/11-5480. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18#Text. (дата звернення: 20.04.2025)

24. Мир та насильство. URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/ peace-and-violence. (дата звернення: 20.04.2025)

25. Мобільна бригада соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства: особливості створення і забезпечення роботи. Метод. посіб./за заг. ред. Кочемировська О.О. Київ: ФОП Клименко. 2020. 80 с.

26. Мокрицька Н.П. Деякі питання надання соціальних послуг для осіб, які постраждали від домашнього насильства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2023. №3. С.182-188.

27. Нестерчук В. Домашнє насильство як феномен соціальної роботи. *Social Work and Education*. 2020. №3(7). С. 254–262.

28. Николаєва В.І., Бородуліна В.В. Соціально-правові аспекти у роботі з особами, які постраждали від домашнього насильства. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції Кальміуські правові*

читання: «Актуальні проблеми права та шляхи їх вирішення». 10 грудня 2018 р. Маріуполь: ДонДУУ. 2018. С.147–149.

29. Ноур А.М. Насильство в сім'ї в Україні: стан проблеми, пошук шляхів розв'язання. *Український соціум*. 2016. №3. С. 70–76.

30. Петренко О.В. Особливості психологічної підтримки дітей-жертв сімейного насильства. *Соціальна педагогіка та психологія*. 2020. № 4. С. 33–42.

31. Петрова Н.О. Соціальна робота з жертвами насильства: досвід міжнародного співробітництва. *Соціальна безпека і захист населення*. 2018. № 5. С. 12–24.

32. Петрович В., Чернети С. Соціальна робота з сім'ями: теорії, моделі, ефективні практики. Колективна монографія. Луцьк: ФОП Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волинь поліграф». 2021. 342 с.

33. Пєша І.В., Сопівник І.В., Галайдюк В.В. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю. Навчальний посібник. Київ: Компринт. 2023. 449 с.

34. Поляничко А.О., Кирилюк А.В. Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду: навчально-методичний посібник. Суми: ФОП Цьома. 2020. 336 с.

35. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text.

36. Про соціальні послуги: закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text. (дата звернення: 20.04.2025)

37. Романова Д.О. Організаційні засади соціальної роботи з дітьми, потерпілими від насильства в сім'ї. URL: https://salo.li/75Abe33. (дата звернення: 20.04.2025)

38. Семигіна Т. Аналіз освітніх програм із соціальної роботи в Україні: інституційний аспект. S*ocial Work and Education*. 2024. Випуск. 11. №. 3. С. 488–498.

39. Семигіна Т. Нові глобальні етичні принципи соціальної роботи. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. № 1. С.70-85.

40. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці. соціальних відносин і туризму. 2020. 275 с.

41. Сидоренко О. М. Проблеми та перспективи соціальної роботи з жертвами домашнього насильства. *Соціальна асистенція*. 2018. № 3. С. 21–34.

42. Сидорук І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки.* 2015. № 1. С. 169-173.

43. Симоненко Т. Поняття й ознаки права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні: теоретико-правовий аналіз. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 2. С. 188–193.

44. Соколова О.С. Співпраця соціальних служб та правоохоронних органів у роботі з жертвами сімейного насильства. *Соціальна робота та соціальна політика.* 2019. № 4. С. 56–68.

45. Соціальна послуга кризового та екстреного втручання. URL: https://www.khm.gov.ua/uk/content/socialna-posluga-kryzovogo-ta-ekstrenogo-vtruchannya. (дата звернення: 20.04.2025)

46. Соціальна робота з вразливими сім’ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. 2 (Соціальна робота з вразливими сім’ями та дітьми) / А.В. Аносова, О.В. Безпалько, Т.П. Цюман та ін. / За заг. ред.: Т.В. Журавель, З.П. Кияниці. Київ: Обнова Компані. 2017. 352 с.

47. Стрілець-Бабенко О.В., Бабенко А.Л. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022. №206. С. 201–207.

48. Сутність поняття «соціальна робота». URL: https://buklib.net/books/27120/.(дата звернення: 20.04.2025)

49. Технології психосоціальної допомоги дітям і сім’ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи) / авт. кол: В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало,

Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук; за наук. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ: Ніка-Центр. 2021. 118 с.

50. Технології соціальної роботи: навч. посібн. / О.А. Агарков (керівник авт. кол.), Д.Ю. Арабаджиєв, Т.В. Єрохіна, В.В. Кузьмін, І.В. Мещан, В.М. Попович. Запоріжжя: вид. комплекс АТ «Мотор Січ». 2015. 487 с.

51. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л. В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль: Мандрівець. 2017. 232 с.

52. Тунтуєва С.В. Соціально-педагогічна робота з особами, постраждалими від насильства сім'ї: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2015. 243 с.

53. Фомін Ф.В. Сім'я як соціокультурний феномен: аналіз підходів та методологій дослідження. *Наука. Релігія. Суспільство*. Донецьк. 2012. № 1. С. 59-64.

54. Юнін О. Victimisation and victimization of children as a consequence of domestic violence. *Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 10 травня 2024 р.).* Дніпро: ДДУВС. 2024. С.14-16.

55. Michael P Johnson. A Typology of Domestic Violence intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence. Boston: Northeastern University Press. 2008. 168 p.

56. Secondary Data Review of GBV in Ukraine.URL: https://www.sddirect.org.uk/resource/secondary-data-review-gbv-ukraine-english?

57. Stark E. Coercive Control: How Men Entrap Women in Personal Life (Interpersonal Violence). Oxford University Press. USA. 2007. 464 p.

58. Walker L. E. Battered Woman. Harper Collins Publishers. 2009. 172 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Табл. 3.1.

Проблеми та виклики у соціальній роботі з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї

Категорія проблеми	Опис	Можливі наслідки
Недостатнє фінансування	Брак коштів на утримання кризових центрів, реабілітаційних програм, навчання фахівців, створення нових служб підтримки.	Обмежений доступ до якісної допомоги, перевантаження соціальних працівників, низька ефективність роботи служб.
Брак кваліфікованих кадрів	Недостатня кількість психологів, соціальних працівників, юристів, які мають досвід роботи з постраждалими дітьми.	Відсутність якісної реабілітації, неможливість комплексного підходу до проблеми, низький рівень підтримки дітей.
Низька міжвідомча взаємодія	Відсутність ефективної координації між соціальними службами, правоохоронними органами, освітніми та медичними установами.	Затримка виявлення та реагування на випадки насильства, дублювання функцій, розрізненість дій.
Стигматизація дітей	Діти, які зазнали насильства, можуть стикатися з осудом, дискримінацією та ізоляцією з боку суспільства.	Небажання дітей звертатися за допомогою, психологічні травми, низька самооцінка, соціальна ізоляція.
Замовчування проблеми	Діти та їхні родичі бояться розголосу, соромляться звертатися за допомогою через страх перед суспільним осудом або помстою кривдника.	Велика кількість невиявлених випадків насильства, подальше поглиблення проблеми.
Низька ефективність законодавчої бази	Недостатні заходи правового захисту дітей, складність вилучення дитини з небезпечного середовища, відсутність дієвих санкцій для кривдників.	Повторні випадки насильства, безкарність кривдників, правова незахищеність дітей.
Брак реабілітаційних програм для кривдників	Відсутність ефективних механізмів психологічної роботи з кривдниками, які можуть вчиняти насильство повторно.	Рецидиви насильства, тривалі цикли жорстокого поводження в родинах.
Недостатність кризових центрів	Брак притулків для тимчасового розміщення дітей, які потребують негайного захисту.	Вимушене перебування дитини у небезпечному середовищі, відсутність безпечного місця для реабілітації.

Продовження табл.3.1.

Категорія проблеми	Опис	Можливі наслідки
Недостатня поінформованість суспільства	Батьки, діти та навіть фахівці можуть не знати про механізми захисту прав дітей та способи отримання допомоги.	Низький рівень звернень до соціальних служб, зростання кількості невиявлених випадків насильства.
Відсутність довготривалого супроводу	Соціальна робота часто обмежується лише кризовим втручанням без подальшого моніторингу ситуації та підтримки дітей.	Ризик повторного насильства, психологічні та соціальні труднощі у дітей.
Низький рівень психологічної підтримки	Обмежена кількість спеціалістів, відсутність безкоштовних програм реабілітації, нестача ресурсів для роботи з постраждалими.	Хронічні стресові розлади у дітей, труднощі у соціалізації, ризик розвитку агресивної або депресивної поведінки.
Бюрократичні перешкоди	Складні процедури оформлення допомоги, повільне реагування на заяви про насильство.	Запізніле втручання, ризик загострення ситуації, недовіра до соціальних служб.

Додаток Б

Табл.3.2.

Напрями вдосконалення соціальної роботи з дітьми, які постраждали від насильства у сім'ї

Напрямок	Заходи щодо вдосконалення
Міжвідомча взаємодія	Створення єдиної бази даних про постраждалих дітей, покращення координації між соціальними службами, освітніми закладами, правоохоронними органами та медичними установами.
Психологічна підтримка	Використання сучасних методів реабілітації (когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія, анімалотерапія), створення кризових центрів та груп психологічної підтримки.
Навчання та підготовка фахівців	Впровадження спеціалізованих курсів підготовки для соціальних працівників, психологів та юристів, підвищення кваліфікації кадрів, міжнародний обмін досвідом.
Розвиток кризових програм	Запуск мобільних бригад допомоги, розширення мережі кризових центрів, запровадження швидких інтервенційних програм для екстреної допомоги дітям.
Інноваційні соціальні технології	Використання цифрових платформ для онлайн-консультацій, застосування штучного інтелекту для аналізу випадків насильства та прогнозування ризиків.
Законодавче вдосконалення	Посилення контролю за дотриманням прав дітей, впровадження жорсткіших санкцій для кривдників, вдосконалення механізмів вилучення дитини із небезпечного середовища.
Робота з кривдниками	Запуск корекційних програм для осіб, які вчиняють насильство, проведення психологічної роботи для запобігання рецидиву насильства в сім'ї.
Освітні та профілактичні заходи	Впровадження навчальних програм у школах про права дітей, запобігання насильству, розвиток сімейної культури ненасильницького виховання.
Соціальна адаптація дітей	Створення програм наставництва, забезпечення можливостей для навчання, соціальної реабілітації, підтримка у працевлаштуванні.

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Галько Єлизавета Сергіївна, студентка 4 курсу, форма навчання денна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти: elizavetagalko9@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Технології соціальної роботи із постраждалими дітьми від насильства у сім'ї» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи. денна

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) Галько Є.С.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник) Мальована Ю.Г.____